

UTJECAJ USMENE KNJIŽEVNOSTI NA SUVREMENU HRVATSKU DJEČJU PROZU

Kežman, Petra

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:254711>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-11**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)



SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE

PETRA KEŽMAN

DIPLOMSKI RAD

UTJECAJ USMENE KNJIŽEVNOSTI NA
SUVREMENU HRVATSKU DJEČJU PROZU

Zagreb, srpanj 2019.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE
(Čakovec)

PREDMET: DJEČJA KNJIŽEVNOST
DIPLOMSKI RAD

Ime i prezime pristupnika: Petra Kežman

**TEMA DIPLOMSKOG RADA: UTJECAJ USMENE
KNJIŽEVNOSTI NA SUVREMENU HRVATSKU
DJEČJU PROZU**

MENTOR: izv. prof. dr. sc. Andrijana Kos-Lajtman

Zagreb, srpanj 2019.

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	2
SUMMARY	3
1. UVOD	4
2. KARAKTERISTIKE USMENOG I PISANOG KNJIŽEVNOG IZRAZA	6
2.1. O usmenoj književnosti.....	6
2.2. O pisanoj književnosti.....	11
3. ODNOS USMENE I PISANE KNJIŽEVNOSTI	16
4. ELEMENTI USMENE KNJIŽEVNOSTI U SUVREMENOJ HRVATSKOJ DJEČJOJ PROZI	21
5. ANALIZA ODABRANIH PRIMJERA SUVREMENE HRVATSKE DJEČJE PROZE S OBZIROM NA ULOGU USMENOKNJIŽEVNIH ELEMENATA	29
5.1. Tematsko-motivska razina	29
5.1.1. Sunčana Škrinjarić – <i>Čarobni prosjak</i>	29
5.1.2. Zvezdana Odošić – <i>Čudesna krljušt</i>	31
5.2. Razina likova	35
5.2.1. Nada Iveljić – <i>Vodenica Sokolica</i>	35
5.2.2. Vjekoslava Huljić – <i>Lonac za čarolije</i>	37
5.3. Fabularna razina	40
5.3.1. Višnja Stahuljak – <i>Čarobnjak</i>	40
5.3.2. Tihomir Horvat – <i>Vila Velebita</i>	42
5.4. Stilsko-jezična razina	46
5.4.1. Branko Hribar – <i>Adam Vučjak ili Knjiga o prijateljstvu</i>	46
5.4.2. Dubravko Horvatić – <i>Junačina Mijat Tomić</i>	48
6. ZAKLJUČAK: ULOGA USMENOKNJIŽEVNIH MODELA U SUVREMENOJ DJEČJOJ PROZI.....	51
LITERATURA I IZVORI.....	53
KRATKA BIOGRAFSKA BILJEŠKA	58
IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA	59

SAŽETAK

Ovaj diplomski rad prikazuje pojavnost i utjecaj elemenata usmene književnosti na djela suvremene hrvatske dječje proze. U radu se najprije navode glavne karakteristike, vrste i oblici usmene i pisane književnosti uz isticanje razlike govorenog i pisanog jezika. Nadalje se razmatra interferentni odnos dviju književnosti: od prvih komunikacijskih izvedbi usmenoknjiževnih oblika između izvođača i slušatelja ostvarenih govorom ili pjevanjem i ranih zapisanih usmenoknjiževnih tekstova, preko srednjovjekovnih dokumenata i prvih hrvatskih pjesama, epova i romana, sve do pisanih djela suvremenog doba u kojima je vidljiva izrazita povezanost usmene i pisane književnosti. Ističe se intertekstualnost kao stvarna prisutnost usmenoknjiževnih modela u starijoj i suvremenoj dječjoj prozi. Dječja književnost nalazi obilje dodirnica s usmenoknjiževnim vrstama na razini teme, fabule, stila i likova. Dobrota i optimizam česti su idejno-tematski elementi usmenoknjiževnog oblika bajke, a roman *Čarobni prosjak* autorice Sunčane Škrinjarić oslanja se na njih, unatoč tragičnom završetku. Zvezdana Odošević u romanu *Čudesna krljušt* koristi neke usmenoknjiževne motive poput snova, moći, ptica, ljepote i mladosti uz naglasak na arhetipskoj temi pobjede dobra nad zlim. Nada Iveljić u zbirci *Vodenica Sokolica* prikazuje fantastične i antropomorfizirane likove, kao i one iz starih predaja. U bajkovitoj zbirci *Lonac za čarolije* autorice Vjekoslave Huljić, uz fantastične likove pojavljuju se antropomorfizirane životinje, biljke i pojave iz prirode. U fantastičnoj priči *Čarobnjak* Višnja Stahuljak prepliće realnu i fantastičnu fabularnu zbilju potrebnu djeci u odrastanju. Tri fabularne niti, povijesna, realna i bajkovita, prisutne su u *Vili Velebita* Tihomira Horvata. Tekst prikazuje interpoliranje bajke u roman s domoljubnom tematikom i alegorijom vile kao zaštitnice svih Hrvata. Na stilsko-jezičnoj razini, Branko Hribar u roman *Adam Vučjak ili Knjiga o prijateljstvu* unosi neke usmenoknjiževne oblike i ostvaruje ludičke igre riječima, dok se Dubravko Horvatić u romanu *Junačina Mijat Tomić* poziva na usmenoknjiževne elemente legende, epske pjesme i tradicijskih običaja. U zaključnom dijelu promatra se uloga usmenoknjiževnih modela u suvremenoj dječjoj prozi.

KLJUČNE RIJEČI: usmena književnost, hrvatska dječja književnost, interferentni odnos, intertekstualnost

SUMMARY

This master's thesis presents the incidence and influence of the elements of oral literature on the works of contemporary Croatian children's prose. Firstly, the thesis outlines the main characteristics, types and shapes of oral and written literature, highlighting the difference between spoken and written language. The interfering relationship between the two phenomena is also discussed: from the first communicative performances of oral literary forms between performers and listeners made by speaking or singing, through medieval documents and the first Croatian songs, epics and novels, all the way to the writings of the modern age in which there is a visible connection between oral and written literature. Intertextuality is emphasized as the actual presence of oral literary models in older and contemporary children's prose. Children's literature has an abundance of oral literary touches at the level of theme, fabule, style and characters. Goodness and optimism are often thematic elements of the oral literary form of fairy tale and *Čarobni prosjak* by Sunčana Škrinjarić inherits it, despite the tragic ending. Zvezdana Odobašić uses some oral literary motives of dreams, power, birds, beauty and youth with an emphasis on the archetypal theme of victory, good defeating evil in *Čudesna krljušt* novel. Nada Iveljić in the collection of *Vodenica Sokolica* presents miraculous and anthropomorphized characters as well as those from old traditions. In the fairy-tale collection of *Lonac za čarolije* by Vjekoslava Huljić, with miraculous characters appear anthropomorphized animals, plants and natural phenomenons. Višnja Stahuljak intertwines the real and miraculous fabular reality needed for children in upbringing in fantastic *Čarobnjak* novel. Three fabular threads are present in *Vila Velebita* by Tihomir Horvat, the historical, the realistic and the fairy-tale one. The text depicts the interplay of fairy tales in a novel with a patriotic theme and the allegory of the fairy as the protector of all Croats. At a stylistic-language level, Branko Hribar introduces some oral literary forms and achieves ludic game words in *Adam Vučjak ili Knjiga o prijateljstvu* novel, while Dubravko Horvatić refers to the oral literary elements of legends, epic songs and traditional customs in *Junačina Mijat Tomić* novel. In the concluding part, the role of oral literary models in contemporary children's prose is observed.

KEY WORDS: oral literature, Croatian children's literature, interfering relationship, intertextuality

1. UVOD

U davno doba, jedan je grčki filozof rekao: „Pisana riječ liči na sliku. Čini ti se da je slika živa, ali ako je zapitaš, ona dostojanstveno šuti. Drugačija je njezina rođena sestra – živa riječ jer ona se sa znanjem zapisuje u dušu onoga koji uči, a umije samu sebe braniti i zna govoriti i šutjeti s kim treba“ (Olujić i Matic, 2017:34). Poznata Sokratova filozofija prožeta razmišljanjima o usmenoj i pisanoj književnosti, naglašava bitno vidljive razlike među njima. Nadovezujući se na Sokrata, Eric Havelock u knjizi *Muza uči pisati* raspravlja o pisanoj književnosti koja omogućuje dokumentirano kruženje teksta među čitateljima, ali pritom svaki čitatelj šutke sudjeluje u „izvedbi“ pisca čija se izvedba, također, odvija šutke. Nasuprot tome, u usmenoj književnosti svaki slušalac, kao član publike i zajednice, govori i sudjeluje u izvedbi koja se „čuje“ (Havelock, 2003:92). Stoljećima su tako nastajala brojna razmišljanja o dvama tipovima književnosti od kojih svaki ima svoje zahtjeve. Prema Josipu Kekezu, u svakom su narodu trajala oba tipa: u agrafijskom periodu samo usmena, a s pojavom pisma i pisana književnost (Kekez, 1992:8). Iz samih se naziva može izlučiti njihov zajednički faktor: *književnost kao umjetnost riječi* jer je upravo jezik najvažniji gradbeni element usmenog ili pisanog književnog djela koje je, prema Milivoju Solaru, jezična tvorevina održavana u vremenu (Solar, 1987:12). Prema tome, jezik je najčešći sustav koji služi za sporazumijevanje među ljudima. On se, kako zaključuje Dunja Pavličević-Franić, ostvaruje govorom (usmeno) ili pismom (pisano), dakle, samo različitim oblicima realizacije istoga jezika (Pavličević-Franić, 2005:22). Jedan pripada usmenoj, drugi pisanoj, a obje književnosti imaju svoje vrijednosti, specifičnosti, funkcije, nazivlje, oblike i razvojne puteve. Ipak, kako je usmena starija, na njenom putu dostiže ju pisana te se već od prvog spomenika hrvatske pismenosti, dakle *Bašćanske ploče*, mogu pratiti njihovi međusobni utjecaji, prožimanja i interferentni odnosi. Prema Kekezu, pisana književnost oblikovala se na materijalu usmene u svim stilskim formacijama i svim razdobljima pa tako i u srednjem vijeku (Kekez, 1988:13). Tako je vidljiv izrazit odnos usmene i pisane književnosti u počecima nastajanja pisane, što je i razumljivo, s obzirom da se ona tek počela razvijati i to na temelju usmene književnosti. No, neka će razdoblja u povijesti hrvatske književnosti, naročito doba Narodnog preporoda, usmenoknjiževnu tradiciju sagledavati kao sredstvo ostvarivanja političkih ciljeva u ideji jedinstva hrvatskog jezika. Kekez smatra da će se od kraja 19. stoljeća naovamo (doba moderne i

postmoderne) ponovno javiti potreba za usmenoknjiževnom poetikom jer se uvidjela njezina umjetnička vrijednost, a to je iskazivanje novog doživljaja svijeta (Kekez, 1992:180). Usmenoknjiževna poetika prisutna je i u suvremenim hrvatskim dječjim proznim djelima. Stjepan Hranjec smatra da dječja književnost svoje podrijetlo vuče iz mnogih pripovijedanja te neki usmenoknjiževni oblici poput mita, bajke i legende, žive u njoj i svojim je utjecajem oplemenjuju (Hranjec, 2006:19).

Upravo će se zbog navedenih razloga u ovom radu razmatrati utjecaji te sama pojava usmenoknjiževnih elemenata u suvremenoj hrvatskoj dječjoj prozi na četiri razine: tematsko-motivskoj, fabularnoj, stilsko-jezičnoj i na razini likova. Prema Kekezu, pisana dječja proza preuzima onaj oblik iz usmene koji joj je poetički najrodniji i stilski najbliži (Kekez, 1992:22). Na svakoj razini analizirat će se po dva djela koja su ovdje prikazana kronološkim slijedom:

- Branko Hribar: *Adam Vučjak ili Knjiga o prijateljstvu* (1976.)
- Nada Iveljić: *Vodenica Sokolica* (1981.)
- Dubravko Horvatić: *Junačina Mijat Tomić* (1982.)
- Višnja Stahuljak: *Čarobnjak* (1988.)
- Tihomir Horvat: *Vila Velebita* (1995.)
- Zvezdana Odošević: *Čudesna krljušt* (1995.)
- Sunčana Škrinjarić: *Čarobni prosjak* (1999.)
- Vjekoslava Huljić: *Lonac za čarolije* (2007.)

2. KARAKTERISTIKE USMENOG I PISANOG KNJIŽEVNOG IZRAZA

2.1. O usmenoj književnosti

Najstariji i najdugotrajniji oblik umjetničkog stvaranja književnih tvorevina usmenim načinom, a posredstvom jezičnih medija, pripada usmenoj književnosti staroj onoliko koliko i svijest o nacionalnom identitetu (Kekez, 1992:7). Jezik se kao društvena tvorevina i organizirani sustav znakova i pravila u usmenoj književnosti ostvaruje govorom. Pavličević-Franić u knjizi *Komunikacijom do gramatike* navodi sljedeća obilježja govorenog jezika:

Govoreni jezik podrazumijeva usmeno izražavanje koje je bilo temeljni oblik sporazumijevanja u povijesti ljudske komunikacije i zato je stariji od pisma. Govor se usvaja spontano, bez učenja, prirodni je, brži i jednostavniji način sporazumijevanja. Jedinice govorenog jezika su glasovi, dok se vrednotama smatraju intonacija, intenzitet, naglasak, pokret, mimika, gesta, tempo, pauza i boja glasa. Vrednote su zapravo mediji pomoću kojih se prenosi usmena poruka. Prema tome, govor je multimedijaska pojava koja olakšava komunikaciju te se ostvaruje unutar trenutne govorne situacije. Time posjeduje trenutnu povratnu informaciju i slobodniji izraz lišen pravopisa i gramatike. (Pavličević-Franić, 2005:28)

Takva usmena književnost, obilježena ostvarajem govorenog jezika, u svojim je počecima bila vrlo primitivna te vezana uz agrafijsko razdoblje u kojem je pismo bilo nepoznat pojam. Miroslav Šicel smatra da je time nastojala društvenom životu dati sadržaj, smisao i pravac za daljnji razvoj (Šicel, 1975:305). Agrafijsko stanje kulture primarna je razina književne komunikacije koju je Havelock označio terminom *primarne usmenosti* u kojoj izvođač usmenog poetskog ili proznog teksta, u komunikaciji s publikom, prenosi poruku različitim verbalnim i neverbalnim sredstvima (Banov-Depope, 2005:7). Prema Esteli Banov-Depope, primarna usmena kultura bila je povezana s raspoloženjem slušatelja, mitologijom i vjerovanjem u duševno stanje čovjeka iz kojeg nastaju poetske tvorevine te je time bila inspiracijom za govorenje ili pjevanje. Stoga je kulturna antropologija u usmenoj književnosti uočila obredni kontekst koji podrazumijeva prirodno okruženje zajednice i povezanost svih njezinih sudionika. Time usmena književnost ostvaruje obrednu funkciju koja je vremenom prerastala u običaje i tradiciju (Banov-Depope, 2011:18), a uz koju se veže

i izvedbena (praktična) funkcija izvođenja usmenoknjiževnih tekstova uz ples i pjesmu (Banov-Depope, 2005:15). Ti su tekstovi bili vezani uz prirodne situacije zajednice, kao što su rad, proslave i običaji. Banov-Depope zaključuje da su se tekstovi zbog svojih formulativnih obrazaca ponavljanja i ritmičke organiziranosti lako pamtili, prihvaćali i trajno čuvali u zajednici, što je omogućilo njihovu povijesnu stabilnost (Banov-Depope, 2011:59). Osim obredne i praktične funkcije, Hameršak i Marjanić u knjizi *Folkloristička čitanka* navode i ostale funkcije usmene književnosti: estetska, koja služi za stvaranje ugone, zamjećivanje usmenih poetskih ili proznih oblika te pjesničkih slika; manifestna, vezana uz realizaciju običaja; emocionalna, vezana uz osjećaje sreće ili tuge; magijska, koja uključuje zaklinjanja i mitska vjerovanja; poučna (didaktična), iskazana propovijedima; zabavna, prisutna u usmenoknjiževnom obliku zagonetke (Hameršak i Marjanić, 2010:185). Uz primarnu razinu usmene književnosti, Havelock je odredio i *sekundarnu usmenost* koja počinje pojavom pisma, odnosno kontaktom usmene i pisane književnosti (Banov-Depope, 2011:52).

Usmeno književno stvaralaštvo u stručnoj se literaturi raznoliko imenuje. Maja Bošković-Stulli navodi folklor kao jedan od najspornijih, ali najčešće razmatranih naziva za usmenu književnost (Bošković-Stulli, 1983:16). Pojam folklor oformi je William J. Thoms u 19. stoljeću definirajući ga kao sveukupnost narodnog znanja: „Folklor je znanje ljudi ili poimence »stare navade, običaji, svetkovine, praznovjerja, balade, poslovice i slično« koje nastaju pred društvenim i kulturnim promjenama iz sredine 19. stoljeća, koje su same po sebi neznatne, ali koje su osnova za rekonstrukciju pradavne prošlosti“ (Hameršak i Marjanić, 2010:28). Prema Banov-Depope, folklor i usmena književnost poklapaju se u samo nekim sadržajima te je, stoga, pojam folklor znatno širi jer uključuje običaje, plesove, nošnje, predmete, glazbu, obrede, vjerovanja, praznovjerja i dr. (Banov-Depope, 2011:29). U tekstu *Usmena književnost* Kekez navodi postojanje različitih naziva za usmenu književnost tijekom povijesti: pučka, čime se izricalo njezino postojanje u slabije obrazovanim sredinama; tradicionalna, pripada prošlosti; seljačka, zbog organiziranja seljačkih pokreta krajem 19. st. čiji su voditelji iskazivali vjeru narodu i svoju ideologiju gradili na duhovnim dobrima seljaka; anonimna, nije poznato ime autora (Škreb i Stamać, 1998:140). Stipe Botica smatra da su najčešći nazivi za usmenu književnost narodna, folklorna i usmena. Naziv narodna odnosi se na ono što je izvorno, prirodno, svojstveno narodu i nekoj kulturi, ideal kojemu treba težiti kroz živu tradiciju naroda.

Naziv folklorna već je opisan, a usmena je termin koji je u najčešćoj uporabi od kraja 19. st. Prvi ga je upotrijebio Paul Sebillot 1881. godine kao „litterature orale“, a njime su obuhvaćene usmene pripovijetke, predaje, pjesme, poslovice, priče, zagonetke, brojilice i drugi usmenoknjiževni oblici (Botica, 2013:39-43).

Za stvaranje usmenih književnih oblika kao historijskih pojava, presudno je duševno stanje i nadahnuće izvođača (Banov-Depope, 2011:77). Oni imaju svoj određen stil i trajanje pa je, prema Bošković-Stulli, moguća njihova tipologija bliska klasičnoj podjeli: poezija, proza, sitni, dramski i retorički oblici (Bošković-Stulli, 1971:53).

Poezijom su obuhvaćene lirske i epske usmene pjesme. Lirske pjesme su govorne tvorevine kojima se izražavaju različita stanja i osjećaji, a nastajale su uz životne prigode, mitska vjerovanja te iz privatnog i društvenog života čovjeka (Botica, 1995:17). Prema motivima, mogu se razvrstati u nekoliko skupina: mitske, obredne, vjerske, posleničke, povijesne, ljubavne, rodoljubne, šaljive, molitvene, naricaljke, romance i balade.¹ Botica lirskim usmenim pjesmama priklanja i tzv. bugarštice² (Botica, 1995:18), dok ih Banov-Depope smatra lirsko-epskim vrstama (Banov-Depope, 2005:42). Epska pjesma pričom prikazuje događaje i likove u vremenu i prostoru, a najčešće je pisana epskim desetercem. Otvara pitanja ljudskoga života, povijesti Hrvata, povijesnih zbivanja (posebice ratovanja s Turcima), često pjeva o junacima (npr. Zrinski i Frankopan) te pokazuje povezanost ljudi s domovinom i zavičajem (Botica, 1995:113).

Bošković-Stulli smatra da su prozni usmenoknjiževni oblici izraz vječnih čovjekovih psihomentalnih funkcija (Bošković-Stulli, 1975:126). Solar opisuje mitove kao jezične tvorevine koje na temelju mitskog iskustva oblikuju priču vezanu uz porijeklo ili nastanak svijeta, pojava, osoba, događaja ili naroda (Solar, 1987:167). Prema Bošković-Stulli, bajka je priča čudesna sadržaja u kojoj je element čudesnosti glavni pokretač radnje i razlikuje ju od ostalih oblika. U bajci je važan tijek događaja s junakom kao putnikom među svjetovima, bez naznačenog prostora i vremena. Junak ima svog čudesnog pomagača, svijet bajke je jednodimenzionalan, likovi su plošni, prikazani crno-bijelom tehnikom, pojavljuju se stalne formule, epiteti i brojevi (3, 7,

¹ Dragić, M. (2008). *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti (Fakultetski udžbenik)*. (http://marul.ffst.hr/dokumenti/izdavastvo/predavanja/Dragic_poetika.pdf) Pristupljeno 27.4.2019.

² Bugarštice su pjesme dugog stiha, a najčešće pjevaju o događaju nekog junaka. Najpoznatije bugarštice su *Popevka od Svilojevića* i bugarštice zabilježene u Hektorovićevom *Ribanju i ribarskom prigovaranju* (Botica, 1995:11).

9), inicijalni počeci i epiloški završeci te je uvijek naglašena pobjeda dobra nad zlim. U usmenim je bajkama česta upotreba arhaičnih glagolskih oblika aorista i imperfekta, a na njezinim se temeljima u 17. stoljeću razvila i pisana umjetnička bajka. U basnama su glavni likovi životinje koje alegorijski prikazuju ljudske osobine, a na kraju imaju pouku (Bošković-Stulli, 2006:20-24). Hranjec navodi legende i predaje koje pored fantastičnog sloja sadrže i konkretne podatke o događajima, osobama i naseljima, a nastoje se objasniti uzročno-posljedičnim vezama pa imaju etiološku (objašnjavanje uzroka) i eshatološku funkciju (objašnjavanje „posljednjih stvari“). Anegdota je vrlo bliska kratkoj šaljivoj pričici jer obje na šaljiv način prikazuju odnose među ljudima i njihove osobine s naglašenom šaljivom poantom (Hranjec, 2006:23). Parabola je nositeljica usporedbe i prenesenog značenja nekog stvarnog događaja, a egzempli su bliski propovijedima zbog isticanja uzornih primjera ljudskih odlika ili slabosti (Bošković-Stulli, 2006:24).

Prema Botici, poslovice i zagonetka su tzv. sitni oblici radi svoje kratkoće i sažetosti izraza. Poslovice je lijepo, uspješno i sretno sročena opća istina temeljena na ljudskom iskustvu, a zagonetka je binarne strukture sastavljena od pitanja i odgovora nastala potrebom alegorijskog prikazivanja životnih zgoda (Botica, 1995:281).

Škreb i Stamać dijele dramske oblike namijenjene scenskoj izvedbi u nekoliko skupina: teatar sjena, kojem je sjena nosilac igre, a ostvaruje se pokretima ruku s rekvizitima koji bacaju sjenu na bijeli zid; teatar lutaka, kojem je lutka glavni scenski rekvizit ostvarivanja sadržaja; teatar maski, specifičan po scenskom izrazu ostvarenom pomoću maske koja prekriva lice ili cijelo tijelo; glazbeno-scenske igre, kojima je čovjek-glumac glavni nositelj radnje i sadržaja (Škreb i Stamać, 1998:152).

U književnom sustavu prepoznaju se oblici koji ne pripadaju ni jednom dosad spomenutom tipu, već imaju retoričku zadaću govorenja i uvjeravanja. Škreb i Stamać navode zdravicu, basmu, brojilicu i rugalicu kao retoričke oblike. Zdravicom se nekome izriču želje da bude obdaren imetkom, zdravljem ili srećom. To je kratki retorički oblik slikovitih metaforičkih ritmiziranih stihova. Basma ili zaklinjanje je retorički oblik čija je funkcija prizvati dobro i odagnati zlo. Brojilica je asemantična s naglašenim ritmičko-akustičko-muzičkim ugođajem i služi za prebrojavanje, dok je rugalica semantična jer se njome želi nekoga ismijati (Škreb i Stamać, 1998:161-167). Hranjec retoričkim oblicima smatra i dječju izmišljalicu kojom se uspostavljaju novi

semantički odnosi, prvenstveno maštom i igrom riječima te uspavalicu koju opisuje kao „poetički govor“ blizak usmenim lirskim pjesmama (Hranjec, 2006:24).

Preostalo je još spomenuti neka poetička, jezična, stilska i strukturna obilježja usmenoknjiževnih oblika koja proizlaze iz načina postojanja usmene književnosti. Walter Ong primjećuje *formativne obrasce* (Banov-Depope, 2011:13). Milman Parry i Albert Lord definiraju formulu kao osnovu za tumačenje epskog stvaranja: „Formula je grupa riječi koja se redovito upotrebljava da bi se izrazila neka bitna misao“ (Bošković-Stulli i Zečević, 1978:31). Bošković-Stulli i Zečević u formativnost usmene književnosti ubrajaju stalne motive (npr. junaci, ljepota, opreka dobra i zla, hrabri pojedinac, sreća, nesreća, san, tajna, otmica, sudbina, svladavanje prepreka, ptice), stalne teme (npr. prijateljstvo, humanost, pobjeda dobra, rješavanje problema, optimizam), stalne epitete (npr. silan junak, mudar kralj, krasna žena, zlatni pramen), ritmička ponavljanja i pripjeve u lirskim i epskim usmenim pjesmama, a u proznim usmenoknjiževnim oblicima inicijalne formule koje uvode u fantastičan svijet, epiloške formule koje vraćaju u stvarnost te izostanak vremena i mjesta radnje (Bošković-Stulli i Zečević, 1978:29-37). Botica smatra da je, osim formativnosti, za usmenu književnost značajan i jezik svakodnevne komunikacije pretvoren u figurativni govor s mnogobrojnim usporedbama, opisima, dijalozima, alegorijom, metaforom i personifikacijom (Botica, 2013:224). Milan Crnković navodi prisutnost nestvarnih likova (vile, vještice, patuljci, divovi, čarobnjaci, zmajevi i dr.) i fantastičnih događaja (čudesna umijeća, pretvaranja, bijeg, borba protiv zla i dr.) u usmenim književnim oblicima (Crnković, 1990:25).

Kao glavna obilježja usmenoknjiževnog stvaralačkog područja, Bošković-Stulli navodi usmeni spontani govor, česte nedovršene izraze, parataktične rečenice³, ponavljanja, ritam, arhaične glagolske oblike aorista i imperfekta, hiperbole, mitološke, kršćanske i fantastične motive, tehnike naracije i improvizacije te narodne mudrosti (Bošković-Stulli, 1975:155). Usmena književnost podložna je promjenama. Iako mijenja svoja obilježja s obzirom na utjecaj vremena, stabilnost i dugotrajnost njezinih oblika osigurani su stalnim pozivanjem na njih.

³ Parataksa je sintaktički postupak kojim se dvije rečenice stavljaju jedna uz drugu, a da se pritom ne izriče odnos zavisnosti među njima (npr. Bit će kiše, nebo se naoblačilo.). (<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=46655>) Pristupljeno 9.3.2019.

2.2. O pisanoj književnosti

Pisana književnost je pismom fiksiran tekst koji potpuno čuva sadržajne i oblikovne karakteristike zapisa (Banov-Depope, 2011:75), a često je nazivana i umjetničkom zbog unikatne kombinacije izražajnih sredstava i stilističkih postupaka svojstvenih pojedinom piscu (Škreb i Stamać, 1998:140). Zdenko Škreb smatra da je pisano djelo, kojeg tvori pojedinac i ostavlja ga čitateljima na čitanje, posredovano medijem pisane riječi, a ističe se jedinstvenom individualnošću i originalnošću (Škreb, 1976:47). Škreb i Stamać navode tri dimenzije pisanog književnog djela: pisac, jezik i čitatelj. Jezik tvori strukturu djela, a čitatelj mu određuje umjetničku vrijednost individualnim čitanjem. Pisac svojom idejom stvara umjetnički izraz u kojem je vidljiva njegova društvena uvjetovanost i duh vremena u kojem stvara. Iako se javlja kao individualna ličnost, pisac ostaje „glasom“ zajednice u ime koje progovara kao predstavnik svog doba (Škreb i Stamać, 1998:22). Pored govorenog jezika, Pavličević-Franić navodi i obilježja pisanog jezika:

Pisani jezik je sustav grafičkih znakova (slova) u kojem se ostvaruju jedinice nekog jezika, a valja ih naučiti i usvojiti. Slovim se bilježe izgovoreni glasovi. Pisano je izražavanje jednomedijalno jer se prenosi samo jednim medijem – pismom, a temelji se na pravopisnim normama (pravopis, gramatika, interpunkcijski znakovi, veliko i malo početno slovo) i funkcionalnim stilovima. Pismo je monološka forma koja se ostvaruje izvan konteksta stvarne izvorne situacije, bez istodobnog sudjelovanja svih sudionika te nema trenutnu povratnu informaciju. Prema tome, pisani jezik je trajan, monološki, individualni, zahtjevniji i složeniji jer podrazumijeva poznavanje i usvajanje normi pisanog jezika. (Pavličević-Franić, 2005:30)

Napretkom pisane književnosti, a ovisno o komunikacijskoj situaciji, pisani je jezik razvio različite funkcionalne stilove. Njihova obilježja navodi Pavličević-Franić: književnoumjetnički, kao stil pjesnika i pisaca proznih i dramskih djela s izraženom subjektivnošću, slikovitošću i emocionalnošću čija je funkcija pretežito estetska; publicistički, namijenjen slanju obavijesti preko komentara, kritika, vijesti i izvješća s obavještajnom funkcijom; znanstveni i administrativni, s naglašenom objektivnošću u iskazu stručnih termina preko članaka, rasprava, propisa, zakona ili statuta s objektivno-spoznajnom funkcijom: razgovorni, koji koristi slobodu izražavanja u svakodnevnim situacijama te time postiže komunikacijsku funkciju (Pavličević-Franić, 2005:103-111). Solar pak ističe da su uz odgojnu i moralnu funkciju najvažniji

umjetnička spoznaja i doživljaj smislene cjeline pisanog djela građenog od pojedinih elemenata: motiva, teme, fabule, likova, jezika, stila, poruke i ideje (Solar, 1987:18,58).

Prema Tvrtku Čubeliću, pisana se književnost razvila kod mnogih naroda, a podrazumijevala je osnovnu naobrazbu onih koji su ju stvarali (Čubelić, 1970:18). Pojam pismenosti u Hrvata seže u daleku prošlost, a vezan je uz razdoblje srednjeg vijeka kada su na prijelazu iz 9. u 10. st. pismenost širila braća Ćiril i Metod i to pokrštaivanjem te sastavljanjem glagoljice za potrebe pisanja slavenskih knjiga o crkvenim obredima. Jezik je tada bio staroslavenski (Kombol i Prosperov Novak, 1996:5). Šicel smatra da je time ostvaren srednjovjekovni temelj hrvatske pismenosti vezan uz obrede, crkvu i bogoslužje (Šicel, 1997:11). Tijekom stoljeća razvila su se još dva pisma – ćirilica (12. st.) i latinica (14. st.) te, uz latinski i staroslavenski, hrvatski jezik s tri dijalekta. Tako je kultura hrvatskog srednjovjekovlja tropismena i trojezična (Šicel, 1997:12). Kekez navodi *Bašćansku ploču* (1100.), *Vinodolski zakon* (1288.) i *Zapis popa Martinca* (1493.) kao tri najvažnija povijesno-pravna srednjovjekovna spomenika koja pokazuju da je hrvatska povijest pisana već rano (Kekez, 1992:18). U srednjem se vijeku pisala crkvena književnost, pretežito misali, brevijari, evanđelistari i molitvenici, zatim pobožno-zabavni spisi apokrifi bogati poukama i fantastičnim prikazivanjima stvaranja svijeta, tajni budućnosti i života svetaca, pripovijetke i romani, moralno-didaktički spisi, duhovna poezija (npr. *Svit se konča*) i pobožne dijaloške drame (npr. *Muka svete Margarite*) (Kombol i Prosperov Novak, 1996:15-31).

Nakon srednjeg vijeka, 16. je stoljeće obilježeno otkrićem Novog svijeta (Amerike) i brojnim izumima. U Italiji se pojavljuje tip modernog čovjeka koji više nije svjetonazorski orijentiran na crkvu i bogoslužje, već na samoga sebe. Time počinje razdoblje humanizma i renesanse. Talijanski su pisci, naročito Dante Alighieri i Francesco Petrarca, snažno utjecali na književnost hrvatskih pisaca. Kombol i Prosperov Novak daju pregled hrvatskih pisaca i djela, a ovo su neki od njih: Marko Marulić (epski spjev *Judita*), hrvatski petrarkisti Šiško Menčetić i Džore Držić (pjesme sačuvane u zborniku *Nikše Ranjine*), Andrija Čubranović (pokladna pjesma *Jeđupka*), Mavro Vetranović (dramsko prikazanje *Posvetilište Abrahamovo*), Hanibal Lucić (drama *Robinja*), Petar Hektorović (putopis i spjev *Ribanje i ribarsko*

prigovaranje), Marin Držić (komedije *Skup*, *Dundo Maroje* i *Novela od Stanca*), Petar Zoranić (prvi hrvatski roman *Planine*) (Kombol i Prosperov Novak, 1996:60-150).

U razdoblju baroka (17. stoljeće) svjetonazor je vezan uz ljubav, viteške i rodoljubne komponente te prolaznost čovjekova života. Najviše se pišu epovi, poeme, drame i ljubavna poezija: Juraj Baraković (spjev *Vila Slovinka*), Ivan Bunić Vučić (*Plandovanja*, zbirka ljubavne poezije), Junije Palmotić (drama *Pavlimir*), Fran Krsto Frankopan (*Gartlic za čas kratiti*, zbirka lirskih pjesama). Najveće ime hrvatskog baroka je Ivan Gundulić koji je, osim pjesama, pisao i poeme (*Suze sina razmetnoga*), drame (*Dubravka*) i epove (*Osman*) (Kombol i Prosperov Novak, 1996:204-250).

Hrvatsku književnost 18. stoljeća, razdoblje prosvjetiteljstva, obilježava razvoj znanosti i vjerovanje u racionalno djelovanje čovjeka. Matija Antun Relković piše didaktičko-satirički spjev *Satir iliti divji čovik*, Andrija Kačić Miošić objavljuje zbornik junačkih pjesama i legendi pod nazivom *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, Antun Kanižlić piše nabožno-poučna djela, naročito spjev *Sveta Rožalija*, Filip Grabovac objavljuje zbirku vjerskih, rodoljubnih i povijesnih pjesama pod nazivom *Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga* (Šicel, 1997:42). Prema Hranjecu, ovo razdoblje značajno je za početak hrvatske dječje književnosti 1796. godine objavom dvaju značajnih djela: Antun Vranić objavljuje Campeovu preradbu Defoeovog romana *Robinson Crusoe* pod nazivom *Mlaisi Robinzon, iliti jedna kruto povolnya y hasznovita pripovezt za decu*, a Juraj Dijanić piše igrokaz *Narodyeni dan, mala šalnoigra za decu vu jednom potezu* (Hranjec, 2009:15).

19. stoljeće obilježeno je dvama razdobljima. Prema Solaru, u prvoj polovici stoljeća prevladava romantizam koji se svojom ideologijom suprotstavlja racionalnom načelu prosvjetiteljstva stavljajući naglasak na načelo osjećajnosti, intuicije i mašte, dok drugu polovicu stoljeća obilježava realizam sklon opisivanju zbilje „kakva ona doista jest“ (Solar, 2003:185,222). U njihovom je raskoraku Narodni i književni preporod u kojem je, kako Šicel navodi, književni rad samo pozadina jer se prvenstveno traži čistoća hrvatskoga jezika (Šicel, 1997:50). Vođa narodnog preporoda, Ljudevit Gaj, 1830. objavljuje *Kratku osnovu horvatsko-slavenskoga pravopisanja*, čime je predložen pravopisno-grafijski sustav, a 1839. Ivan Kukuljević Sakcinski piše prvu hrvatsku povijesnu tragediju *Juran i Sofija*. Pišu se tragedije (Ljudevit Farkaš Vukotinović, *Teuta*), poeme (Dimitrije Demeter, *Grobničko polje*), epovi (Ivan

Mažuranić, *Smrt Smail-age Čengića*), budnice (Ljudevit Gaj, *Još Hrvatska ni propala*), romani i putopisi (Antun Nemčić: *Udes ljudski, Putositnice*) te komedije (Antun Nemčić, *Kvas bez kruha ili Tko će biti veliki sudac*). Iako je ima u tragovima, dominantna je ljubavna poezija (npr. Stanko Vraz, *Dulabije*; Petar Preradović, *Mrtva ljubav*). Šicel smatra da su to bili temelji ujedinjavanja hrvatskoga jezika jer je književnost romantizma većinom bila okrenuta ostvarivanju tog političkog cilja (Šicel, 1997:51-68). U realizmu se najviše pišu pripovijetke i romani s ljubavnim i povijesnim temama: August Šenoa, *Zlatarovo zlato*; Vjenceslav Novak, *Posljednji Stipančići*; Ante Kovačić, *U registraturi* i dr. (Šicel, 1997:80-100).

Razdoblje hrvatske moderne počinje već u drugoj polovici 19. stoljeća kada još uvijek traje realizam pa je, stoga, za modernu karakterističan stilski pluralizam⁴. Književnošću se više ne rješavaju politička pitanja, već se počinje naglašavati estetski smisao djela, a teži se ljepoti književnih vrsta, subjektivnim izrazima i vlastitim individualnim emocijama (Šicel, 1979:89). I dalje se pišu romani i pripovijesti (Vladimir Nazor, *Veli Jože*), drame (Milan Begović, *Bez trećeg*), novele (Janko Leskovar, *Misao na vječnost*; Dinko Šimunović, *Mrkodol*), pripovijetke (Josip Kosor, *Optužba*) te ljubavne, misaone i dijalektalne pjesme (Domjanić, Vidrić, Matoš, Galović, Šimić, Ujević i dr.) (Šicel, 1979:94-100). Moderna će potrajati sve do sredine 20. stoljeća, a otada naovamo javit će se potreba za novim temama i izrazima, kao što su povijest, djetinjstvo, zavičaj, egzistencija, sloboda stvaralaštva, unošenje autobiografskih elemenata i sl. Šicel to razdoblje smatra postmodernizmom koji traje još i danas (Šicel, 1997:220).

Pisana književnost dijeli se na rodove (lirika, epika, drama) i vrste (lirske i epske pjesme, romani, novele, pripovijetke, kratke priče). Prema Solaru, lirsku poeziju karakteriziraju sažetost i kratkoća izraza, ritmičnost, zvučnost, raznolikost tema (zavičaj, domovina, ljubav, prolaznost života) te različite vrste pjesama (ljubavna, misaona, emotivna, religiozna, pejzažna, socijalna, domoljubna). U lirsku se poeziju ubrajaju i himne, ode, elegije, ditirambi, epitafi, idile i epigrami. U epskoj poeziji prikazuje se sudbina junaka ili heroja, često je građena elementima mitologije i sadrži niz epskih tehnika (pripovijedanje, opisivanje, retardacija, digresija, nizanje motiva). Vrste epske poezije su epske pjesme, epovi (herojski, romantični, životinjski) i poeme.

⁴ Stilski pluralizam ujedinjuje više književnih pravaca: realistički, impresionistički, ekspresionistički, naturalistički (Šicel, 1997:119).

Epika obuhvaća prozna umjetnička djela sa strukturom u koju se ubrajaju motivi, tema, fabula, likovi, dijalozi, monolozi, tehnike pripovijedanja i opisivanja, mjesto i vrijeme radnje te ideja djela (Solar, 1987:141-162). Solar određuje roman kao proznu vrstu koja prikazuje ljude, događaje, narode, društva, običaje ili povijesna zbivanja, a sve na način koji ne ukida neposrednu mogućnost preplitanja zbilje s izmišljenim elementima (Solar, 2004:51). Tomislav Sabljak definira novelu kao kraću proznu vrstu s jednostavnom fabulom i jednom radnjom koja se razvija pripovijedanjem i opisivanjem, a pripovijetku smješta između romana i novele (Sabljak, 2007:66). Kao u trojnom jedinstvu francuske drame, kratka priča prikazuje jednu osobu, radnju ili događaj u jednom vremenu, na jednom mjestu i u jednoj epizodi (Sabljak, 2007:46). Već spomenute tragedije i komedije vrste su koje pripadaju trećem rodu – drami koju Solar definira kao rod kojim su objedinjeni svi tekstovi namijenjeni glumačkoj izvedbi pred publikom (Solar, 1987:130).

Dominacijom vizualnog aspekta, pisana književnost pokreće imaginaciju i vizualizaciju poetskih slika u svijesti čitatelja. Banov-Depope smatra da je time omogućen prijenos kulturnih sadržaja na daljinu kao i njihovo čuvanje kroz dulje vremensko razdoblje. Pisana književnost pohranjuje povijesne crte vremena svog nastanka, ali bez mogućnosti adaptacije novim povijesnim i kulturnim okolnostima (Banov-Depope, 2011:62).

Za razliku od usmene, pisana književnost trajno je fiksirana i nije podložna promjenama. Njezino stvaranje uvjetovano je nadahnućem i svjetonazorom pisca prema duhu vremena u kojem stvara, a stabilnost i dugotrajnost pisane književnosti kao stvaralačkog područja omogućeni su zapisanim riječima koje oživljavaju tek u rukama čitatelja.

3. ODNOS USMENE I PISANE KNJIŽEVNOSTI

Danas se usmena književnost ne suprotstavlja pisanoj, već se razmatra njihov *interferentni odnos* (Bošković-Stulli, 2006:7). Kekez smatra kako je sagledavanje i analiziranje takvog odnosa moguće jedino poznavanjem karakteristika usmene i pisane književnosti s njihovim funkcijama i oblicima (Kekez, 1992:7). Uz to, potrebno je slijediti trag podrijetla poetika pojedinih razdoblja i pisaca kao nositelja opće atmosfere, osjećaja, stila i nacionalnog određenja (Kekez, 1988:8). Škreb i Stamać uočavaju tri faze u povijesnom suodnosu hrvatske usmene i pisane književnosti (Škreb i Stamać, 1998:134):

- agrafijska, u kojoj postoji i traje samo usmena književnost
- pojava pisma i počeci pismenosti do II. svjetskog rata, u kojoj usmena i pisana postoje paralelno s pretežitošću usmene
- od II. svjetskog rata do danas, u kojoj usmena i pisana postoje paralelno s pretežitošću pisane.

Od početaka je pisana književnost tvorena usmenoknjiževnim elementima. Time je vidljiva izrazita potreba za pozivanjem na starije i već poznate usmenoknjiževne modele koji se s lakoćom ukalupljaju u pisani tekst. Škreb i Stamać navode proces interferiranja koji teče od usmene prema pisanoj, dok je od srednjeg vijeka taj proces obostran, a uključuje tri temeljna načina: komentiranje i sakupljanje, cjelovito inkorporiranje usmenoknjiževnih oblika u pisane te nasljedovanje jezika, stila, tema i motiva usmene književnosti (Škreb i Stamać, 1998:135).

Prema Botici, pojava usmene književnosti može se pratiti od prirodne komunikacijske izvedbe njezinih oblika govorom ili pjevanjem te od prvih srednjovjekovnih zapisa usmenoknjiževnih tekstova (Botica, 1998:44). Babić i Vekić govore o zapisu kao mediju koji na neki način ograničava život i razvoj usmenoknjiževnih tvorevina jer ih izdvaja iz konteksta prirodne izvedbe. S druge strane, zapis je jedini dokument koji pruža uvid u usmenoknjiževne oblike i omogućuje njihovo zapamćivanje. Bilježenje usmenoknjiževnih tvorevina u počecima se ostvarivalo rukopisnim pjesmaricama, zatim audiozapisom koji je uvelike očuvao objektivnost emocionalnog i dijalektalnog govora te videozapisom kojim su se bilježili i neverbalni signali (Babić i Vekić, 2013:164).

Bašćanska ploča (1100.) je srednjovjekovni povijesno-pravni dokument koji je, prema Banov-Depope, pokazatelj prvog pretvaranja usmenosti u pisani medij (Banov-Depope, 2011:166). Tekst je temeljen na ritmičkoj fakturi usmenoknjiževnog izraza vidljivoj već u prvoj rečenici kršćanske invokacije: „V ime Ot/ca i Sin/a/ i Svetago duha.“ Slijede ritmički organizirane formulativne zakletve i molitve kojima se nazočne obvezuje na poštivanje darovnog dogovora: „Da iže to poreče//klni i Bog//i 12 apostola//i 4 evanjesti//i svetaja Lucija//Amen//Da iže sdě živet//moli za nje Boga⁵.“ Otac Dobrovit u sljedećem stavku izjavljuje da je s devetero braće svećenika sagradio crkvu: „Az opat Dobrovit//zdah crčkov siju//i svojeju bratiju//s devetiju.“ Ponovno je vidljiv ritmizirani govor, dvije sintagmatske cjeline vezane veznikom 'i' te reduplikacija prijedloga⁶ (Kekez, 1992:10). U *Ljetopisu popa Dukljanina* (1149.), pisanom povijesnom tekstu o Hrvatima, Šicel ističe niz usmenih legendi: o pogibiji kralja Zvonimira i njegovu prokletstvu Hrvata, o dukljanskom kralju Vladimiru i dr. (Šicel, 1997:13). Kao primjere interferencije srednjovjekovne usmenosti i pismenosti, Kekez navodi dva važna povijesna teksta. *Vinodolski zakon* (1288.), kao zakonodavno-pravni tekst običajnog prava Hrvata, sadrži niz ritmiziranih faktura i elemenata usmene epske pjesme s prepoznatljivim epskim desetercima: „V vrě kralja Ladislava//preslavnoga kralja ugarskoga.“ Prisutan je i usmenoknjiževni poetički govor: „Isbraše se od vsakoga grada.“ Bitka na Krbavskom polju prikazana je u *Zapisu popa Martinca* (1493.) pisanog epskim desetercima i ritmiziranim rečenicama: „Tägda že poběždena bisi čest krstjanska, tägda že uhitiše bana hrvatskoga ošće živuća“ (Kekez, 1992:13-15). Prema Banov-Depope, u srednjem vijeku utjecaj usmenosti na pisani tekst prepoznatljiv je i na stećcima prepunim narodnih mudrosti, predaja, legendi i vjerovanja („Živi će postat mrtvima, mrtvi živima nikada.“), u zapisima duhovne drame i poezije s karakterističnim pripjevima (Banov-Depope, 2005:45) te u pjesmama s motivima pobjede dobra nad zlim (*Pisan svetago Jurja*, sv. Juraj pobjeđuje zmaja) (Kekez, 1992:24). Rano razdoblje srednjeg vijeka u kojem je vidljivo prožimanje usmene i pisane književnosti pokazatelj je očuvanja usmenog i razvoj pisanog književno-kulturnog kontinuiteta.

Krajem 15. stoljeća, točnije 1462., pojavljuje se prvi cjeloviti zapis usmenoknjiževnog distiha: „O Jelo, vita jelo//ne hod' sama na vodu“ (Kekez, 1992:32). Prva hrvatska

⁵ „Tko to poreče, prokleo ga Bog, i 12 apostola, i 4 evanđelista, i sveta Lucija, amen. Tko ovdje živi, neka moli za njih Boga“ (Kekez, 1988:14).

⁶ Pravilna rečenica bila bi (...) s devetoricom braće (Kekez, 1992:13).

zapisana usmena lirski ljubavna pjesma datira iz 1484. (*Još poidoh ravnim poljom*) koju karakteriziraju usmeni deseterci i izrazita osjećajnost. Botica izdvaja *Petrisov zbornik* (1468.) u kojem su sadržani zapisi poslovice, priča o Sasinu – protivniku vještica, predaja o postanku medvjeda, legende o čudesnim ozdravljenjima i sl. (Botica, 1998:15-19).

Značajnija prožimanja usmene i pisane književnosti tijekom 16. stoljeća vidljiva su ponajviše u pisaca spomenutih u prethodnom poglavlju pisane književnosti. Petar Hektorović je u djelu *Ribanje i ribarsko prigovaranje* prvi prikazao dvojicu narodnih pjevača (Nikola i Paskoje) i njihovim usmenim kazivanjima upozorio na važnost bilježenja usmenih pjesama (Babić i Vekić, 2013:163). Ribar Paskoje pjeva bugaršticu *Kraljević Marko i brat mu Andrijaš*, a Nikola bugarštice o *Radosavu Siverincu i Vlatku Udinskom*. Banov-Depope navodi prirodne formulativne izraze bugarštica koje su primjer korištenja tehnike improviziranja kao poetičke osobine usmene književnosti (Banov-Depope, 2005:13). U djelu su zabilježene i tri počasnice⁷ te jedna balada.

U Marulićevoj *Juditi* prepoznatljiva je pobožna tematika, zazivanje Boga koje referira na usmenu rečenicu („Dike ter hvaljenja presvetoj Juditi, smina nje stvorenja hoću govoriti.“) te ostali usmenoknjiževni elementi – rima, poetske slike, pravda i pobjeda dobra nad zlim (Kombol i Prosperov Novak, 1996:64). U Držićevoj komediji *Dundo Maroje* Bošković-Stulli i Zečević prepoznaju usmenoknjiževne elemente u polarizaciji „ljudi nazbilj i ljudi nahvao“ te u Petrunjelinoj poskočici („Brižni lovci od Među crjevjara lov lovili, goru obili, od sve što ulovili, nisu doma donijeli.“) (Bošković-Stulli i Zečević, 1978:189). U *Planinama*, prvom hrvatskom romanu, prevladavaju idilični opisi prirode, stalni epiteti te likovi pastira i vila. Petar Zoranić vile opisuje ovako (Kombol i Prosperov Novak, 1996:158):

U sinci od duba vile mnoge okolo vode sijahu i u krilu jabuke iz duba po razlikih rukah trgane razgledajući u nje se gizdahu. Jedna, koj na prsih pismo zlatih slov dijaše Latinka (...). Druga, starija s jimenom Grkinja (...). Od svih starija, Kaldejka, jabuke razgledaše (...). Poznak pak vilu mlajahnu koj pismo s jimenom Hrvatica govoraše.

Prema Kombolu i Prosperov Novaku, najvažniji primjeri prožimanja usmene i pisane književnosti 17. stoljeća su Barakovićev spjev *Vila Slovinka* (naziv upućuje na

⁷ Primjer počasnice: „Naš gospodin poljem jizdi, jizda da mu je. Na glavi mu svilan klobuk, sinca da mu je, u ruci mu zlatne knjige, družba da mu je. Prid njim sluga pisan poje, na čast da mu je“ (Bošković-Stulli i Zečević, 1978:191).

bajkovitost, spjev sadrži predaje o mitskom podrijetlu Zadra i bugaršticu o majci Margariti) te Gundulićeva pastirska drama *Dubravka* s izrazitim poetskim slikama, rimom, likovima vila i pastira („Sastaje se cića tega skup od vila i pastijera, i za od svijeh najljepšega najljepša se od njih vjera.“) (Kombol i Prosperov Novak, 1996:221). Bošković-Stulli i Zečević kao primjer navode i Gundulićev epski spjev *Osman* s narodnim poslovicama („Koga uji zmiija, tolko se splaši, da se pak poslija gušćerice straši.“) (Bošković-Stulli i Zečević, 1978:189).

Prema Botici, 18. je stoljeće tzv. zlatno doba usmenoknjiževnog stvaralaštva zbog pojave raznolikih motiva (ljubavni, obiteljski, viteški), formulativnih izričaja, metafora, simboličnih brojeva i najmanje 450 zapisanih primjera usmenoknjiževnih tekstova sačuvanih u rukopisnim zbornicima (Erlangenski, Zagrebački, Požeški i dr.) (Botica, 1995:11). Relkovićev *Satir* prožet je poslovicama (Botica, 1998:52), a Miošićev *Razgovor ugodni* pisan je u duhu narodne deseteračke pjesme (Šicel, 1997:50). U ovom je razdoblju 1774. godine Alberto Fortis zapisao najljepšu hrvatsku baladu *Hasanaginicu* (Botica, 1995:140):

Što se bili u gori zelenoj?
Al su snizi, al su labutovi?
Da su snizi, već bi okopnili,
labutovi već bi poletili:
ni su snizi, nit su labutovi,
nego čator age Asan-age. (...)

Razdoblje 19. stoljeća obilježeno je Narodnim preporodom i ugledalo se na usmenoknjiževni jezik i stil ponajviše zbog političkog cilja ujedinjenja hrvatskog jezika (Šicel, 1997:52). Bošković-Stulli i Zečević smatraju da ne postoji toliki interes za usmenoknjiževnu tradiciju, koliko za sadržaje koji su se preoblikovali i interpretirali u skladu s orijentacijom i duhom preporoda (Bošković-Stulli i Zečević, 1978:48). Najviše su se bilježile narodne pjesme s izrazom narodnog kolektivnog duha (Banov-Depope, 2005:25). Bez obzira na političke ciljeve, Šicel navodi primjere pisane književnosti s interpoliranim usmenoknjiževnim elementima: Dimitrije Demeter, epska pjesma *Grobničko polje* (legenda o bitci Hrvata i Tatara); Ivan Mažuranić, ep *Smrt Smail-age Čengića* (zbiljski povijesni događaj, deseterci, crno-bijela tehnika, sažetost izraza); Petar Preradović, epski spjev *Kraljević Marko* (oživljen legendarni mit o snazi i veličini hrvatskog naroda) (Šicel, 1979:16-25).

Novije književno razdoblje 20. stoljeća ponovno će se poistovjetiti s usmenoknjiževnom poetikom i lakoćom iskazivanja novog doživljaja svijeta. Ovo potvrđuje Antun Gustav Matoš: „Usmena je književnost vječno svježa, prirodna i zdrava, a odlikuje se svojstvima prave poezije – izravnošću, jednostavnošću i savršenim jezikom“ (Kekez, 1992:184). Prema Kekezu, upravo je Matoševa pjesma *Hrastovački nokturno* oblikovana temeljima usmene lirske pjesme i epskim desetercima, povijesni roman Ive Andrića *Na Drini ćuprija* sadrži legende o vili brodarici i dvoje uzidanih blizanaca, dok Vladimir Nazor u svoju modernu bajku *Bijeli jelen* unosi narodne poslovice, metafore, frazeme, usporedbe i stalne epitete (Kekez, 1992:187).

Banov-Depope ističe teorijski pojam *intertekstualnosti* koji se pojavljuje u drugoj polovici 20. stoljeća, a ostvaruje se odnosom jednog teksta prema drugome te njihovim zajedničkim odnosom prema kulturnim fenomenima. Gerard Genette opisuje intertekstualnost kao stvarnu prisutnost jednog teksta u drugome. Ova pojava karakteristična je i za prožimanje usmene i pisane književnosti, stoga što se usmena javlja kao intertekst pisanoj, a teče u oba smjera (Banov-Depope, 2011:6-8), primjerice legenda se cjelovito uklapa u pisano djelo, a slobodni upravni i neupravni govor pisanog djela s arhaičnim glagolskim oblicima (npr. aorist) i naznačenim interpunkcijskim znakovima dvotočke podsjećaju na usmeno pripovijedanje.

Usmena književnost na svom razvojnem putu susreće pisanu koja se oblikuje temeljima usmenoknjiževnih elemenata. Dva različita književna izraza prilagođavaju se jedan drugome i neprestano interferiraju. Hranjec smatra da dolazi do procesa prožimanja ponajviše zbog emotivnog naboja usmene književnosti i novog pisanog načina komunikacije (Hranjec, 1989:182). Prema Banov-Depope, pisana književnost od usmene preuzima neke gotove oblike, tematiku, stil, formulativnost, likove-junake, kratke rečenice i sl. (Banov-Depope, 2011:41). Iako govorimo o različitim književnim izrazima istog jezika koji su iz svog načina postojanja razvili vlastita obilježja i specifičnosti, brojni primjeri književnih djela pokazuju lakoću njihova prožimanja i spremnost na međusobnu suradnju. Pozivajući se na stariju usmenu književnost, pisana time doprinosi očuvanju usmenog književnog kontinuiteta iskazujući njegove vrijednosti uporabom usmenoknjiževnih oblika, teme ili stila.

4. ELEMENTI USMENE KNJIŽEVNOSTI U SUVREMENOJ HRVATSKOJ DJEČJOJ PROZI

Tragovi usmene književnosti nisu zaobišli ni starije ni suvremene staze hrvatske pisane dječje proze. Razlog tome je što dječji pisci vrlo često posežu za riznicom usmenoknjiževnih elemenata želeći time obogatiti djela namijenjena djeci. Time i dječja književnost potvrđuje živost usmene te ju prihvaća kao inspirativan poticaj u pisanju dječje proze.

Prema Hranjecu, zalog revitalizacije usmene književnosti ostvaruje se interpoliranjem usmenoknjiževnih modela u dječju prozu sljedećim postupcima (Hranjec, 2009:197):

- spletom dviju iskustvenih razina (fantastična zbilja prožima se s realnom)
- žanrovskom resemantizacijom (dijelovi ili cjeloviti oblici usmene književnosti ugrađuju se u pisanu dječju prozu, poput poslovice, legendi, bajki, stihova i sl.)
- slikovnom poetizacijom (jednostavna, razumljiva slika svijeta ostvarena naracijom)
- novim, začudnim aktantima (tipični fantastični likovi, antropomorfizacija likova)
- jezično-stilskim nasljedovanjima (frazemi, formulaični počeci i završeci)
- drukčijim zamišljajima prepoznatljive strukture (slikovitost)
- poučnošću (moralna funkcija – pouka izrečena fabulom ili likovima).

Osim toga, motiviranost interpoliranja usmenoknjiževnog teksta u tekst dječje književnosti određeno je i funkcijama koje navodi Hranjec u knjizi *Ogledi o dječjoj književnosti*: arhaizacija, regionalizacija, nova bajkovitost, domoljubna, poantna i ludička funkcija (Hranjec, 2009:207). Iako je u radu naglasak na utjecaju usmenoknjiževnih elemenata na suvremena djela hrvatske dječje proze, valja ovdje spomenuti i ona djela kojima započinje razvoj proznih književnih vrsta dječje književnosti.

Roman *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* (1913.), autorice Ivane Brlić-Mažuranić, Crnković i Težak smatraju prvim klasičnim djelom hrvatske dječje književnosti (Crnković i Težak, 2002:125). Vrcić-Mataija i Grahovac-Pražić ističu usporedbe u funkciji tjelesne i psihološke karakterizacije lika koje pokrivaju predmetno-pojmovne

sustave svijeta: Hlapić je bio „malen kao lakat“ (antroponimijski), „veseo kao ptica“ (životinjski), „hrabar kao Kraljević Marko“ (usmenoknjiževni svijet junaka narodne poezije), „mudar kao knjiga“ (predmetni), „dobar kao sunce“ (prirodno-pojavni) (Vrcić-Mataija i Grahovac-Pražić, 2015:104). Osim toga, pozivom 'Malim čitateljima' da sjednu na prag i čitaju uspostavlja se usmena komunikacija s čitateljem. Hranjec navodi primjere usmenoknjiževnih elemenata vidljivih u romanu: usmeni pripovjedni stil s inicijalnim početkom („Bio neki mali postolarski šegrt...“) i epiloškim završetkom („...i oni su im pripovijedali čudnovate zgrade šegrta Hlapića.“), neodređenost prostora („Ta zemlja je jako velika; velika kao sedam carevina.“), poslovice u svrhu etičke vrijednosti kojima se propituje moralno djelovanje likova poput radišnosti, dobrote i sl. („Tko ne radi, ne treba ni da jede.“) (Hranjec, 1998:30), crno-bijela karakterizacija likova (Hlapić dobar, Mrkonja zao) i sl. Navedenim primjerima, temom čudnovatog putovanja u sedam dana koje završava pobjedom dobra i pravde, vedrinom, optimizmom i marljivošću Hlapića potvrđuje se uporaba usmenoknjiževnih formulativnih obrazaca (npr. stalni broj 7, bajkovita tema pobjede dobra nad zlim). Za usmenu književnost karakteristične su i usporedbe iz kojih u ovom romanu proizlaze osobine Hlapića, primjerice deminutivno ime (nije Hlap, nego Hlapić) te hrabrost i snaga vezane uz junaka iz usmenoknjiževnog svijeta.

Ne čudi, stoga, što je i drugo značajno djelo iste autorice, zbirka *Priče iz davnine* (1916.), također građeno na usmenoknjiževnim modelima. Prema Kos-Lajtman i Horvat, autorica sama potvrđuje uporabivost usmenoknjiževnih modela: „Moje su priče zaista ne moje, nego su one pričanja, predviđanja, nade, vjerovanja i uzdanja cijele duše slavenskog plemena“ (Kos-Lajtman i Horvat, 2009:188). Ivana Brlić-Mažuranić proučavala je studije ruskog folklorista Aleksandra Nikolajeviča Afanasjeva i od njega preuzimala usmenoknjiževne modele. Kos-Lajtman i Horvat kao primjer navode usmenoknjiževne formule (Na moru na oceanu//Na ostrvu na Bujanu), narodne priče o Zori-djevojci koja pliva po moru u srebrnom čamcu i vesla zlatnim veslom, likove morskih vila i djevica (do pol tijela krasne djevojke, od pol tijela ribe razdvojena repa), lik Poludnice iz narodnih priča o staroj ženi raščupane kose koja stanuje u koprivama i straši djecu (Kos-Lajtman i Horvat, 2012:159-161), lik Relje kao silnog junaka čije je podrijetlo zabilježeno u epskoj narodnoj pjesmi, likove zlih vila Zatočnica koje su primjer da vile nisu uvijek dobronamjerna nadnaravna bića kako ih se obično smatra, univerzalnu tematiku pobjede dobra i sl.

(Kos-Lajtman i Horvat, 2009:194). Prema Hranjecu, sam naziv zbirke upućuje na davninu, a svi usmenoknjiževni i mitološki elementi ostvaruju funkciju arhaičnosti (Hranjec, 2009:207-210).

Radnja autobiografskog romana *Zlatni danci* (1918.) autorice Jagode Truhelke odvija se pretežito u gradu Osijeku s oživljenim mirisima slavonske ravnice pa Hranjec ovom romanu određuje funkciju regionalizacije (Hranjec, 2009:210): „Zato smo u Slavoniji, zemlji plemenitoj – nasmije se tata i pomogne baki silaziti“ (Truhelka, 2004:29). U opisima djetinjstva Anice, Čire i Dragoša prepoznatljivi su brojni usmenoknjiževni elementi: tradicijski običaji vezani uz blagdane Uskrsa i Božića popraćeni molitvama i vjerskim pjesmama („Na uskrsnu nedjelju, djeca su iza doručka smjela u gostinjsku sobu gdje je bilo na prostrtom stolu uskrsno pecivo, pisanice i šunka.“; „Tako osvane Badnjak. Kuća se svečano opremila, sva miriše borovinom, kolačima i svakojakim dobrom.“) (Truhelka, 2004:23,94), narodne mudrosti („I bolje je nepravdu trpjeti nego nepravdu činiti“; „Svome udesu ne može nitko pobjeći“) (Truhelka, 2004:84,154), usmenoknjiževni oblik zagonetke („Jedan i dva su tri, a u trojice šest peta.“) (Truhelka, 2004:104), usmene lirske pjesme i dr. Osim funkcije regionalizacije, u dijelovima romana nazire se i domoljubna funkcija: „I tata stane pripovijedati o Jelačiću banu i Nikoli Zrinjskome. Onda još rekne kako su Hrvati bili junaci, kako su ljubili svoju domovinu i za nju se bili i krvcu lili“ (Truhelka, 2004:105); „Glasna jasna od pameti, preko dola, preko gora, hrvatska nam pjesma leti sve do sinjeg tamo mora, nek' se slože grla bratska: živjela Hrvatska“ (Truhelka, 2004:258).

Vladimir Nazor svoje priče za djecu gradi na bajkovitoj podlozi. Tako u bajci *Minji* (1920.) nailazimo na likove vještica i patuljaka, događaje poput otmica i potrage, hiperbolizaciju glavnog lika („Minji je malen kao žabić, zdrav kao dren, okretan kao mačka, lukav kao zmija.“) (Hranjec, 2006:64), što je ujedno i poveznica s *Hlapićem*. Također, autor u bajku interpolira usmenoknjiževni oblik uspavalice koju pjeva majka svom novorođenom sinu:

Zato je Katino srce bilo veselo i ponosno kada je poslije krštenja nosila u kućicu svoga sinčića. Metnula ga opet u naćve i zapjevala mu uspavanku:

Ninaj, nanaj – mlad junak:

Bit ćeš malen, ali jak!

Vrca iskra iz pepela

Pa izgori do tri sela;
Sô se prospe s male torbe
Pa osoli do tri čorbe. (...) (Nazor, 2010:102)

U značajnom Lovrakovu romanu *Vlak u snijegu* (1931.) Hranjec pronalazi primjere svadbenih narodnih običaja (Djeca donose štapove i ruže za barjak, barjaktar i kum nose boce vina i pjevaju „Oj, djevojko, draga dušo moja“, djeveruše nose vijenac oko glave, svatovi su okićeni ružmarinom, a roditelji će na oproštaju povjeriti mladoženji svoje dijete) i brojilica („Tri mesara buhu klala, buha sim, buha tam, buha im utekla van!“) (Hranjec, 2009:367). Čitajući roman, možemo zamijetiti i usmenoknjiževni oblik zaklinjanja („Draga je bila ozlojeđena i uvrijeđena. Iznenada se trže. Triput pljune pred Ljubana.“) (Lovrak, 2000:25) te crno-bijelu karakterizaciju likova („Pero je bio grub, volio je pokazivati kako je jači, znao ih tući i peckati i otimati slatkiše i voće. Ljuban bi ih tad branio. On nije mogao gledati kako netko upotrebljava silu.“) (Lovrak, 2000:28).

Domaća zadaća (1960.), roman Ivana Kušana obilježen je poslovicama kao podnaslovima svakog poglavlja, primjerice Po jutru se dan poznaje; U laži su kratke noge; Nesreća ne dolazi sama; U strahu su velike oči; Tko lako vjeruje, lako se i prevari; Došlo djelo na vidjelo i dr. Autor poseže za riznicom životnih mudrosti, čime iskazuje odgojne vrijednosti i afirmativan stav prema usmenoj književnosti te na temelju toga Hranjec ovom romanu određuje poantnu funkciju (Hranjec, 2006:104).

Djela suvremene hrvatske dječje proze pripadaju okvirno razdoblju od 70-tih godina 20. stoljeća naovamo. Na mnogim je primjerima vidljiva interferencija usmene i pisane dječje književnosti. Hranjec kao primjer navodi zbirku Dragutina Horkića *Čađave zgrade* (1971.) u kojoj čitamo niz neobičnih, 'čađavih' željezničarskih zgoda. Struktura djela slična je usmenoknjiževnoj: zbirka je uokvirena najavom i zaključkom, Janoš je kazivač, a djeca su napeti slušatelji: „Čudna je zaista sudbina nas pripovjedača. Ako je nešto o čemu pričamo – istinito, ako se u stvarnosti baš tako dogodilo, slušaoci na to sumnjičavo klimaju glavom ili okrajkom usnice hvataju, smiruju podsmijeh.“ Također, autor u zbirci parafrazira usmenoknjiževni oblik balade *Hasanaginice* u priči *Što se bijeli usred Dragalića?*, ali u potpuno novom smjeru i značenju: „Nit su snijezi, nit su labudovi, a još manje čador Hasan-age. Već su guske po ledini legle“ (Hranjec, 2006:175).

U zbirci *Šestinski kišobran* (1972.) autorice Nade Iveljić, može se pronaći podosta primjera usmenoknjiževnih modela. Ana Pintarić izdvaja likove iz usmene književnosti (vodenjaci, patuljci, peteročići, Mogut, zmija, vila, čarobnjak i dr.), narodnu baštinu kao motiv (dubrovačka čipka, mljetska vuna), vjerovanja („Vjerovalo se da Glinenko kroz dug hodnik pod zemljom odvodi starca u svoje carstvo. Ondje postoji čudesna cvjetna dolina u kojoj obojica prezime.“) i sl. (Pintarić, 2008:218). Također, naziru se modeli usmene lirske pjesme („Kišan je bio dan. Radovao se kišobran. Sad se suši, gradom šeta i nikomu baš ne smeta.“) (Iveljić, 1998:27), zdravice („Ne živiš da tuguješ, nego da se raduješ! To ti kaže bilikum, svakome veselju kum.“) (Iveljić, 1998:99) i motiv čaranja („Ćiribu, ćiriba, začarat ću te ja. Bit ćeš gavran crni. Od straha protrni.“) (Iveljić, 1998:159).

Prema Kos-Lajtman, ludička funkcija pristupa bajci vidljiva je u tekstu *Stara nova priča o Crvenkapici* iz zbirke *Kad sam bio odrastao* (1983.), autora Paje Kanižaja. Inicijalni početak i epiloški završetak odmiču se od uobičajenih početaka i završetaka klasičnih bajki (Kos-Lajtman, 2008:179):

Većina bajki počinje riječima 'Bila jednom', ali naša priča neće početi tako. Možda zato što bi se mogla dogoditi i danas i jučer i sutra! (...) U nekom zabačenom selu sa samo tri televizora živjela je Crvenkapica s majkom. Otac im je prije toga otišao u grad tražiti posao, ali je umjesto posla našao neku drugu tetu i nije se više vratio Crvenkapici i njezinoj dobroj majci. (...) (Kanižaj, 1983:12)

(...) Baš u vrijeme kad je sit vuk hrkao u bakičinoj kolibici, u selu se održavala konferencija saveza lovaca, na kojoj je lovac Luka uzeo učešća u diskusiji. I tako vam ja ne mogu ispričati pravi kraj priče, jer prije nego što je lovac Luka završio diskusiju, vuku više nije bilo ni traga ni glasa. (...) Tu je priči kraj, a lovčeva diskusija još traje! (Kanižaj, 1983:13)

Autor se poigrava temeljnom bajkom o Crvenkapici pa stare motive povezuje s detaljima iz suvremenog svijeta. Time uvlači čitatelje u potpuno novi, drugačiji i neočekivani svijet te kao da im dopušta da sami dovrše priču. Osim toga, i neobična najava lika inovativna je dimenzija autora koja u klasičnim bajkama izostaje: „Iako je vukova u našim šumama i pričama sve manje, u ovoj priči će se, kao i u pravoj, pojaviti i vuk. I to pravi! Evo ga“ (Kanižaj, 1983:12). Ludički pristup bajci vidljiv je i u ostalim tekstovima iz iste zbirke, primjerice u *Crvenkapici s plavom kapom*: „Kad je

Crvenkapici dosadila uvijek ista šuma i uvijek isti vuk, izašla je iz svoje priče i prošetala maksimirskom šumom“ (Kanižaj, 1983:13).

Autor zbirke *San bez uzglavlja* (1986.), Ivan Ićan Ramljak, svoje priče gradi na zavičajnoj i usmenoknjiževnoj podlozi. Hranjec u priči *Badanj zlata* pronalazi arhetipsku narodnu temu o skrivenom blagu koje otkriva konj udarcem kopita, dok se u *Gutašu Vilenjaku* naziru fantastični likovi vilenjaci (Hranjec, 2009:186):

Potrčali smo livadom. Noge hitre, vjetru slične, a razdragani povici odjekivali Srednjom dragom. Nije nas još ni pravi znoj oblio kad se najednom odnekuda iz šume, valjda probuđen našim urlicima, stvori Gutaš Vilenjak. Brzo je koračao prema nama. Brada mu se vukla zemljom i nije mu dopuštala da trči. (Ramljak, 1997:104)

Kao primjer domoljubne funkcije interferencije usmene i dječje književnosti, Hranjec navodi povijesni roman Nikole Pulića *Sablja Vuka Mandušića* (1989.) koji je nastao na inspiracijskim vrelima autora – rodnog kraja Bićina kraj Skradina i Zagreba. Prvo je upečatljiva crno-bijela karakterizacija likova (silnik Husein i Turci nasuprot potlačenim hrvatskim vitezovima), zatim legenda i epska pjesma o Vuku Mandušiću koji simbolizira oslobodilačku borbu Hrvata protiv turskih sila, a takav je i Pulićev Vuk – superioran junak, izvršilac etičke pravde:

Primi ovu sablju, Vuče – dirljivo reče fratar. – Ne znamo koji je kovač iskovao, ali znamo tko je njome branio domovinu. Poslije smrti velikog junaka oporučno je pohranjena u ovome hramu. Ovdje već dugo živi i čeka rođenje novog narodnog junaka koji će je biti dostojan. (Hranjec, 1998:99)

Anto Gardaš u zbirci *Damjanovo jezero* (1996.) s podnaslovom *Bajke* koristi stare motive na nov način. Autor se poziva na bajkovite teme (npr. ljubav, sreća, traganje za pravdom, pobjeda dobra nad zlim i sl.), što potvrđuje i njegov navod na poledini knjige: „Klicu zla treba iskorijeniti, zlo dobrim potrti. Zle treba okrenuti dobru, a dobre pak za njihovu dobrotu nagraditi. Tako nas i bajke uče. One su tu, blizu nas; u tebi, u nama.“ Bajka *Brončani kotlić* ima prepoznatljive inicijalne („Imao neki čovjek riđasta konja. Konju na čelu bio bijeli biljeg u obliku cvijeta; zvali ga Cvjetko.“) (Gardaš, 1996:5) i epiloške formule bajke („Za tri se dana Marcijan i kraljeva kćerka vjenčашe.“) (Gardaš, 1996:23), bajkovite motive (npr. brončani kotlić, zlato, zlatna

kočija) i likove (npr. kralj, kraljica, maćeha, zla čarobnica) te pojavu pretvaranja⁸ kraljice u čarobnicu i zmiju koja se zlim silama željela riješiti pastorku kraljevine bacivši na nju čarolije kojima je postala zarobljena u kotliću. U dvjema bajkama nazire se usmenoknjiževni oblik basme (*Čudo na kamenitom brijegu*: „Propadeš li iznenada u hâd sivi, ono što je mrtvo sada nek' oživi! Od njih sedam svaka će ti darak dati, čašu mlijeka – tog' se sjeti! – samo mati.“; *Lahorka*: „Čaram-karam, izgovaram: tko odavde vodu pije neka smjesta zaboravi sve što god je znao prije!“) (Gardaš, 1996:65,97). Prema Hranjecu, Gardaš je posegnuo za etičkom vrijednosti pobjede dobra nad zlim jer smatra kako je moralna vrijednost svakoga oduprijeti se zlu, a to u Damjanovu jezeru čine djeca. Ovakvim suvremenim zamišljajima ostvaruje se funkcija tzv. nove bajkovitosti (Hranjec, 2009:288).

U 21. stoljeću javlja se Ivona Šajatović romanom *Tajna ogrlice sa sedam rubina* (2002.), čiji naslov već upućuje na usmenoknjiževne motive – tajnovitost, rubin, stalni broj 7. Prema Hranjecu, u fabularnu nit romana utkana je legenda o Crnoj kraljici koja je zbog nasilničkih pothvata morala bježati pred seljacima, a pritom je izgubila ogrlicu kojoj je narod pripisivao čudesnu moć postizanja sreće (Hranjec, 2006:279):

Crnom kraljicom prozvali su Barbaru Celjsku koja je neko vrijeme stolovala na Kalniku i bila nerotkinja. Kako je silno željela dijete, od jedne je kalničke vračare naručila urok. Bila je to ogrlica sa sedam rubina koja dobiva moć da ispuni svaku želju ako za svaki rubin ubije jednu djevojčicu. (Šajatović, 2002:16)

S druge strane, opisan je stvarni svijet grada Križevaca, djece i njihovih roditelja pa se tako cijela fabula oslanja na splet dviju iskustvenih razina: „Tog popodneva nebo nad Križevcima se naobláčilo i sav grad obavilo nekim mističnim polumrakom“ (Šajatović, 2002:9). U romanu je poučnost iskazana fabulom pa se time ostvaruje i poantna funkcija s temeljnom poukom da se želje ne ispunjavaju same od sebe, već se za njih valja potruditi vlastitim umom i voljom.

Kraljevstvo Povrtno (2006.), moderna bajka Antoanete Klobučar, pripovijeda o postojanju tri kraljevstva – Povrtno, Voćolandija i Čokolavija. Na inicijalnom početku, Pintarić uočava formulu neodređenosti prostora i vremena kojom se sugerira dobro poznati početak usmenoknjiževnog oblika bajke. Nadalje, svi stanovnici

⁸ Pintarić ističe da se u bajkama često pojavljuju zle sile koje moć pretvaranja koriste da bi kažnjavale, osvetile se ili nanijele zlo (Pintarić, 2008:27).

kraljevstva bili su dobri, osim ohole i ljutite kraljevine Dere. Time se naglašava bajkovita tema – borba dobra i zla u kojoj uvijek pobjeđuje ono prvo te su vidljivi i tipični nestvarni likovi kao što su kralj, kraljevna, čarobnjak i dr. (Pintarić, 2008:300). Suvremena nota ove bajke ostvarena je antropomorfizacijom likova-povrća: Krumpirko, Lubenislav, Jabučko, Brokuliks, Čokomlator, Zubikvariks i dr. Bajkom se želi osvijestiti i naglasiti važnost zdrave prehrane, odnosno voća i povrća.

Koliko suvremeni hrvatski dječji pisci posežu za usmenoknjiževnim modelima, toliko će dječja proza biti obogaćena tradicijom i time potvrditi njezinu živost. Interpoliranje usmenoknjiževnih elemenata u pisanu dječju prozu ostvaruje se primjerice umetanjem formulativnih obrazaca (npr. stalna tema pobjede dobra i optimizam, zbiljski i fantastični likovi koji poprimaju osobine junaka), pozivanjem na narodne priče, mudrosti, pjesme, legende i vjerovanja, isticanjem usmenog pripovijedanja rečeničnom ritmizacijom, unošenjem novih antropomorfiziranih likova i drugo.

5. ANALIZA ODABRANIH PRIMJERA SUVREMENE HRVATSKE DJEČJE PROZE S OBZIROM NA ULOGU USMENOKNJIŽEVNIH ELEMENATA

5.1. Tematsko-motivska razina

5.1.1. Sunčana Škrinjarić – *Čarobni prosjak*

Prosjačenje i droga koji dovode do tragičnog završetka mlade 15-godišnjakinje, glavna su okosnica romana *Čarobni prosjak* (1999.) autorice Sunčane Škrinjarić, a suprotstavljene su bajkovitoj temi vječite pobjede „one dobre strane“. Prema tome, može se postaviti pitanje: zašto ponuditi ovom romanu mjesto u analizi dodirnih točaka dječje i usmene književnosti, imajući na umu da u bajkama, kao jednim od oblika usmene književnosti, uvijek postoji težnja za pobjedom dobra?

Prema Kos-Lajtman i Hranjecu, u naslovu romana pridjev i motiv čarobni upućuje na izravnu vezu s čarobnjacima, čarolijama i čaranjima koje najčešće susrećemo u bajkama (Kos-Lajtman i Hranjec, 2009:110). Prema tome, već se naslovom nazire prizvuk bajkovitosti, a ona je prepoznatljiva i po usporedbama dječaka s nestvarnim likovima (npr. čudovište, kraljević, vitez, patuljak) koji također pripadaju bajkovitom svijetu: „Neoprano čudovište bez bilježnice i pravog školskog pribora čitalo je i pisalo najbolje u razredu“ (Škrinjarić, 1999:9); „I mali je prosjak bio sretan, osjećao se kao kraljević“ (Škrinjarić, 1999:31); „Još samo nekoliko godina i on će odrasti, bit će bogat, zao, nedokučiv, i onda će joj prići kao pravi vitez, zadobit će njezinu ljubav“ (Škrinjarić, 1999:34); „Želio je peč koja pucketa, čak i patuljke koji izlijeću iz vatre, sve je jednom vidio nacrtano, na filmu, i želio je da oživi“ (Škrinjarić, 1999:80).

Nedostatak skladnih obiteljskih odnosa i roditeljske podrške razlozi su dječakova prosjačenja ulicama nepoznatog grada. Ljudi su ga voljeli zbog njegovog gotovo anđeoskog lica te su mu zato uvijek nešto udijelili. Dječak ih je jednostavno osvojio svojim izmišljenim prosjačkim pričama koje pomalo nalikuju usmenom pripovijedanju te, također, daju odraz bajkovitosti usporedbom majke sa šumskom vilom⁹. Prema Pintarić, vile su lijepa i dobronamjerna bića (Pintarić, 2008:23), što ne

⁹ Prema Nikoli Sučiću, šumske vile svemu udahnuju snagu i život te su nazvane vilama biljaricama jer njihovo rosno bilje ima ljekovitu moć ozdravljenja (Sučić, 2013:70).

treba uvijek biti slučaj u bajkovitim djelima. Primjerice, u *Pričama iz davnine* susrećemo zle vile Zatočnice, a u *Vodnici Sokolici* vile Nedobrice. Možda je upravo svojim izmišljenim pričama dječak želio majci dati priliku da bude baš poput onih dobrih i brižnih vila, kada već u stvarnom životu nije imao njezinu pomoć:

Rodio sam se u šumi, pričala mi je mama. Bila je silno jaka, sve je sama učinila oko mene da dođem na svijet. Ležali smo na mahovini i trulom lišću, oko nas su bile gljive. Nitko nas nije dirao, samo su neke životinje trčale...oh, sjećam se dobro, iako sam se tek rodio...Mama je poslije brzo umrla, ali ja sam je dobro zapamtio, bila je kao šumska vila. (Škrinjarić, 1999:69)

Dječak je pohađao i školu te je bio vrlo pametan. Zarada novaca omogućila mu je kupnju novih školskih sitnica, igračaka za mlađeg brata i odijela za tatu. Drugi prosjaci bili su mu itekako zavidni, posebice crvenokosi i čovjek s repićem, ali on nije osjećao njihovo zlo:

No, mali prosjak imao je cilj, štiti ga je i branio od kobnih ludosti. Najbolja zaštita od svijeta upravo je tajna misao vodilja kojoj se može odati u svako doba, u samoći, ona je štiti i brani preko koje ne mogu napasnici koji se uvijek žele uvući u tuđi duh (...). Tako je prosjak bio nedodirljiv i drugima neshvatljiv (...). Za svoju je obitelj bio bog, čarobnjak i utješitelj, unio im je u živote čuda i iznenađenja, kao da mu ništa nije bilo nemoguće. Nevolja je u tome što se od čudotvoraca uvijek očekuju nova čuda i što se ljudi odlikuju nevjerojatnom pohlepom i nezasićenošću. (Škrinjarić, 1999:164)

Jednog se dana dječak zaljubio u stariju djevojčicu koja je često zalazila u obližnji kafić. Sanjario je o lijepoj i sretnoj budućnosti s njom. Pažljiv i suosjećajan, pokušavao joj se približiti, a ona je upala u hladnokrvno narkomansko društvo. Djevojčica je predoziranjem završila svoj život, a mali je prosjak zbog toga bio izgubljen: „Što će mi život, što će mi zlato, kad nje nema... Kakav sam ja glupan, zašto sam joj dopustio da umre? Bio je to napadaj tuge, nešto strašno poput groznice“ (Škrinjarić, 1999:169). Premda autorica u roman unosi usmenoknjiževne bajkovite modele, Kos-Lajtman i Hranjec u tragičnom završetku pronalaze i model antibajke jer je zlo pobijedilo dobro (Kos-Lajtman i Hranjec, 2009:114). U ovom romanu hladnoća i bezdušnost svijeta pobjeđuju dječakovu dobrotu i ljubav. No, dječak se nakon toga odlučuje obratiti filmskoj ponudi gospodina s ulice. Bila je to njegova nagrada za pravedan i dobar život:

- Prosjak! – poviče crvenokosi glasno. To je on, prosjak! Čarobni prosjak! Moj najbolji prijatelj! Mislio sam da je nestao, razbolio se, ubio se, a on je ovdje, na televiziji...

- Pa on je glumac što glumi prosjaka, budalo! Barem u ovom filmu – uplete se mladi zatvorenik. – Već sam ga gledao. Poznat je on. (Škrinjarić, 1999:173-174)

Nasuprot hladnom svijetu koji ne mari za moralne vrijednosti poput dobrote, pravednosti ili pak spremnosti na pomoć, stoji dječak koji mu se uspio oduprijeti optimizmom, dobrotom, ljubavlju i toplinom svoga srca. On je, za razliku od ostalih, imao jasno postavljen cilj kojim se vodio. Bez obzira što je izgubio voljenu djevojčicu i što mu je sretno zamišljena budućnost izmakla iz ruku, nije odustao, već je spremno prihvatio novu životnu priliku. Prosjak nam pokazuje da je vrijedno boriti se za vlastite ciljeve dobrim i pravednim postupcima. To je glavna ideja romana *Čarobni prosjak*, a ujedno i most koji ga povezuje s bajkovitom temom dobrote i optimizma.

5.1.2. Zvezdana Odošić – *Čudesna krljušt*

„Tuga... Sve se svodilo konačno na tugu uzrokovanu Nestajanjem, na umiranje svijeta. A Prazmaju je trebala pomoć... Žena u crnom bila je zlo i otela je Krljušt Prazmaju, a on je želi natrag i zato je poslao Val – zašto baš nju? – da vrati to jedinstveno blago. Nikakve logike nije bilo u toj priči, ali u bajkama se nikad i ne očekuje logika“ (Odošić, 1995:109). Tema bajkovitog dječjeg romana *Čudesna krljušt* (1995.), autorice Zvezdane Odošić, je arhetipska – borba protiv zla koje je, u ovom slučaju, opipljivo i teško, njegovi se dodir, okus i miris mogu osjetiti jer je utjelovljeno u vladarici Tame, Crnoj gospi – lady Seolyn koja je prozvana Onom Čije Se Ime Ne Govori. Dva se dječaka, Hilo i Kjell, hvataju u koštac sa zlom na različite načine, a njihova je vodilja zelena krljušt – čudesna ljuska koja daje moć. Sve je započelo Kjellovim snovima u kojima se pojavljuje Prazmaj:

Tijelo Mu je bilo glomazno kao planina, prekriveno sjajnim, zelenim krljuštima, kao metalnim oklopom; kandže oštrije od brušenih dijamanta, krila kao u šišmiša, sklopljena na Njegovim leđima. Niz vrat su Mu se, kao plameni jezičci, poigravali pramenovi žarke, crvene grive. Gorio je, sav je buktio u blještavilu i Moći. Prazmaj. Otac Svijeta, Stvoritelj.

- Kjell... Kjell! Probudi se, budalo! – tiho ga je dozivao Hilo. (Odošić, 1995:5)

„Hilo je bio ratnik, a ne filozof. On se htio sukobiti sa svijetom kakav je bio, ne mijenjati ga. Želio je svoje ime zapisati u povijest, uživati u malim, ljudskim zadovoljstvima: bogatstvu, slavi, moći...“ (Odobasić, 1995:7). „Kjell nije želio biti ratnik, već iscjelitelj. Želio je izučiti tajne prirode, razgovarati sa pticama, naučiti Prajezik, saznati zmajske čarolije i postati prijatelj vilenjaka i patuljaka“ (Odobasić, 1995:13). U opisima dječaka Hranjec prepoznaje dva suprotna načina borbe – materijalni (tjelesni) i duhovni (umom i srcem) (Hranjec, 1998:209). Kjell u snovima svoje 5-godišnje sestre Val otkriva čudesnu krljušt koju je otela Crnoj gospi: „Bila je to krljušt veličine njegova dlana; blistala je u tami kao živa vatra. Zelena strana površine bila je na dodir ledeno hladna, a naličje je bilo vrelo, boje poput uskipjele vulkanske lave“ (Odobasić, 1995:21).

Kada je iz Zelendvora krenuo na put prema Rosancu sa starim vraćem Ezbom, Kjell je čitavo vrijeme nosio krljušt koja mu je bila užasan teret. No, ništa o njoj nije znao. Samo je u zraku osjećao golemu tugu koja je bila ključ svega. Ljudi su preplavili svijet i doveli do uništenja vilenjaka, divova i zmajeva: „Kad su ljudi došavši u Hjalgar ponudili savez starim narodima Dahana, u njega su uložili samo zlo. Jer, ljudi kao ljudi, trebali su prostora, zemlje, blaga. U žeđi za vlašću i moći, pomalili su se za blagom vilenjačkih dvoraca“ (Odobasić, 1995:88).

Kjell je, stoga, odlučio slijediti svoje snove i srce te zaustaviti Nestajanje: „Moć jest došla k njemu – shvatio je naglo – u obliku snova koje je on odbacivao kao nešto normalno s čime treba živjeti. Nikad mu nije palo na pamet da su dozivi Prazmaja u snovima zapravo dozivi u pomoć“ (Odobasić, 1995:90). Rat se približavao. Crna je gospa svom savezniku Semuru naredila da joj donese čudesnu krljušt. Pričalo se kako je on u Dahanu naslijedio očevo prijestolje, ubio brata Iana i posegnuo za njegovom djevojkom Siergreid. Točnije, nije se samo pričalo. Svi su bili uvjereni u to i živjeli u iščekivanju što će se dogoditi ako se Crna gospa i Semur domognu krljušti.

Prema Vladimiru Proppu, predmeti koji imaju čarobna svojstva objekti su bajke nazvani čarobnim sredstvima (Propp, 1982:51), a Pintarić ih određuje kao sredstva koja često služe ostvarenju dobra i kažnjavanju zla (Pintarić, 1999:18). Radnju u ovom romanu pokreće motiv krljušti. Autorica njime ostvaruje bajkovitost prikazujući ljusku kao predmet u kojem se naziru čarobna svojstva, odnosno kao moćno sredstvo pomoću kojeg se može pokoriti zlo:

Ona Čije Se Ime Ne Govori ne smije dobiti krljušt, jer u njoj je sadržana Moć – Moć Prazmaja koju Mu je Asthor Zlonoša nekada bio oteo i upotrijebio kao oružje kojim je započeo Uništenje. Krljušt je opasna! Bježi! Oduzi je Velikom Meštru; on će znati kako je upotrijebiti i uništiti Onu Čije Se Ime Ne Govori. (Odobasić, 1995:129)

Osim toga, motiv čudesne krljušti veže se uz 5-godišnju Val. Ona je u romanu prikazana kao tzv. proročica koja je u snovima vidjela što će se dogoditi: „On umire! – rekla je tankim, nježnim glasićem. On treba pomoć“ (Odobasić, 1995:20). Autorica je posegnula za motivom čistog, nevinog dječjeg srca koje u pravom trenutku može pobijediti sva zla svijeta. No, to nije slučaj samo u ovom romanu. Podosta je primjera proznih djela dječje književnosti u kojima se djeca odupiru zlu, primjerice u već spomenutoj zbirci *Damjanovo jezero*, u romanima *Čarobni prosjak* i *Vila Velebita* i dr.

Jedan od usmenoknjiževnih motiva je i crnoptica gavran¹⁰. Motiv se u romanu pojavljuje kao jato glasnogovornika zle vladarice pa je samim time vezan uz zlo. Uloga gavrana je prenositi poruke i izvještavati o postupcima neprijatelja, a sve kako bi se Crna gospa domogla čudesne krljušti. Autorica ih opisuje ovako: „Njihove su oči prodorne, a uši osjetljive, donosili su vijesti brže od vjetra“ (Odobasić, 1995:162).

Djevojčica Kori i dječak Beren pratili su na putu male junake. Stigavši u vilin-carstvo, kraljica se obrati Berenu imenom Ian, dok ostalima nije bilo jasno zašto. Semur zapravo nije ubio svog brata. Ian je cijelo vrijeme bio živ, samo pod drugim imenom. Radnja se polako počinje odgonetavati otkrivanjem tajnovitog plana braće:

- Baš nam je mogao reći – promrmljao je Hilo na Kjellovo uho. – Osjećam se glupo što moram saznati na ovakav način. Kjell je slegnuo ramenima znajući da se tako osjeća i sam, iako je već prije znao da Beren nije Beren i imao predosjećaj da će tako nešto ispasti od njega. (...)

- Vaše Veličanstvo...- čuo je kako Hilo zadirkujućim tonom pita zamišljenog Iana. – Možemo li i mi, ostali smrtnici, znati o čemu je riječ? Ian je zamišljeno odmahnuo glavom. – To je duga priča, neka ti je ispriča netko drugi. (Odobasić, 1995:191-192)

¹⁰ Banov-Depope ističe da se u hrvatskim bugaršticama često pojavljuje motiv ptice gavrana preuzet iz europskih usmenoknjiževnih oblika balada. Kao primjer navodi bugaršticu o majci Margariti koju je Baraković uklopio u svoj spjev *Vila Slovinka* gdje je gavran opisan kao zlokobna ptica: „Kaži meni, gavrane, te bilige od istine, ptice zlokobnice; a ja ti se jedna majka virom mojom obituju, moj črni gavrance“ (Banov-Depope, 2011:89-90).

Kako su djeca i krljušt bila napokon pred očima Crne gospe, pružila se prilika da ih sve pokori i zavlada svijetom. No, zanimljiv je obrat motivom vječne ljepote i mladosti:

- Darke je našao Krljušt – na putu je prema nama. Uskoro ćeš je imati i...
- Neću! – zavrištala je u visokom tonu. – Neću prokletu Krljušt! Treba mi život, treba mi ona...
- Kud baš Siergreid?
- Treba mi ljepota...treba mi mladost... (Odobasić, 1995:236)

Crna je gospa bila vrlo mudra. Imajući Semura za saveznika, znala je da će djevojku Siergreid privući sebi, jer ona se željela osvetiti Semuru za Ianovu smrt. Svojim je moćima pokušavala prenijeti na sebe njezinu ljepotu i mladost. Semur je bio još mudriji. Mislio je pobijediti neprijatelja stvorivši prividno prijateljstvo. Uzeo je Kjellu krljušt, prizvao njezinu moć i uputio Crnoj gospi zrake usijane lave. Bila je poražena. Kori priča Kjellu Semurov plan – domoći se čudesne krljušti i njome uništiti gospu:

Lady Seolyn je jednom davno bila vilin-kraljica, jedna od Meštara Moći. Bila joj je poznata tajna vječne mladosti. Kad je posljednji Veliki Meštar otkrio njezin ponovni rast i pokušao je uništiti, ona je bila previše moćna i uništila ga je. Tu sad na scenu stupa Semur koji je bio proglašen Velikim Meštrom. Pronašao je Seolyn i znao je da je ne može tek tako uništiti jer je slabiji od nje. Zato su Ian i on sve odglumili da bi on stekao njezino povjerenje. Nitko nije znao za njihov plan. (...) A kad je Val ukrala krljušt na putovanju Stazom snova, Semur je poslao Darkea da je traži i donese njemu. Darkeu se pridružila Siergreid koja je pobjegla od Semura misleći da Darke ima zadatak ubiti Iana. (...) Ian će doći na prijestolje. Semur to ionako nikad nije htio. On se povlači natrag u Hakkaru, a Ian će oženiti prelijepu Siergreid i živjeti sretno do kraja života. Kraj priče. (Odobasić, 1995:245-249)

„Čudesna krljušt nije potpuno iskorijenila zlo i tugu, samo ih je usporila. Jer, dokle god bude ljudi, dokle god bude zla, truljenje u srcu svijeta i dalje će trajati“ (Odobasić, 1995:253). Djeca imaju zadatak boriti se i dalje protiv zla svojim umom, znanjem, vještinama i mudročću, odnosno pratiti sudbinu koja im je namijenjena snovima. Na kraju romana dobro je pobijedilo zlo, a takvi idejno-tematski zamišljaji vođeni pobjedom dobra prepoznatljivi su u završecima brojnih usmenoknjiževnih primjera.

5.2. Razina likova

5.2.1. Nada Iveljić – *Vodenica Sokolica*

Prema Kos-Lajtman, zbirka *Vodenica Sokolica* (1981.), autorice Nade Iveljić, pokazuje nasljedovanje usmenoknjiževne građe i bajkovitih elemenata na razini likova (Kos-Lajtman, 2010:62). U zbirci nailazimo na tipične bajkovite likove (npr. zmaj, divovi, vile, zla maćeha), antropomorfizirane likove stvari (npr. licitarsko srce, licitarski konjić, novčić, torbica, vodenica) i antropomorfizirane likove životinja (npr. pas, vuk, lisica, gušterica, zmija, konj, patka) kojima se potvrđuje interpoliranje usmenoknjiževnih modela u suvremene zamišljaje zbirke.

Crno-bijelom tehnikom i polarizacijom na dobre i zle, autorica likovima promiče etičku vrijednost kojom se propituje moralno djelovanje. U tekstu *Zmija s krunicom ruže* nailazimo na vile Dobrice i vile Nedobrice:

Nekada davno u planini življaše zmijski car. Bijaše najveći među svim zmijama. Imao je devedeset i devet života, jer se zmijski car mijenja svakih sto godina. Bio je mudar, živio skriven u stijenu visoke planine kao gospodar svoje brojne, uglavnom zle i naopake svojte. Njega su slušale vile Nedobrice, koje su bježale od svega dobra i služile zlu, dok su vile Dobrice odlazile krišom na drugu stranu planine, popravljajući zla što su ih učinile njihove zle posestrime i zmije otrovnice sa svojim troglavim carom. (Iveljić, 1981:72)

U tekstu *Vladičica* karakterističan je lik zle maćeha koja baca uroke na dvoje zaljubljenih: „Kad je Vladičica pronašla lokot u šumi, znala je da je netko bacio uroke. Odmah je posumnjala na Ivinu maćehu, a onda je skoro svima postalo jasno da je upravo ona urekla sreću svog pastorka i sirote Jele“ (Iveljić, 1981:133).

Pintarić ističe čestu pojavu u bajkama karakterističnu za likove: prerusavanje ili skrivanje iza odjeće kako bi se izbacili iz nevolje ili nanijeli nekome zlo (Pintarić, 2008:28). *Hajdi i Ciganin*, tekst u kojem su glavni likovi divovi, sadrži čin skrivanja Ciganina iza odjeće vuka čija je namjera bila otjerati divove jer oni su ljudima činili golemu štetu („Počeli su po njivama i poljima tamaniti sve hranjivo.“) (Iveljić, 1981:119):

Hitro se opasao pojasom od vučje kože i tobože prometnuo u vuka. Kad su se hajdi zaustavili pred njim, okrenuli su se i stali bježati natrag u svoje skrovište. Kleponja

iščupa stablo i htjede navaliti na vuka. Ciganin na to otpaše pojas s vučjom kožom i „pretvori se“ iz vuka u čovjeka. (Iveljić, 1981:120)

Imaginarna bića iz starih predaja i vjerovanja kao što su orko i maciklić, nositelji su demonskih osobina i *etičke ambivalentnosti* koja ih ne određuje ni kao dobre ni kao zle likove. U predajama se orko pojavljuje kao magarac, pas, miš ili ovca (Pepić, 2010:77-80), a u istoimenoj priči, autorica ga ne opisuje, već spominje njegovu namjenu: „Orko je u neku ruku bio nedobrovoljno prijevozno sredstvo. Mililo mu se da uhvati putnika usred njegova puta pa ga omamljena ponese kuda ga volja“ (Iveljić, 1981:32). Pepić smatra da je važno njegovo plošno vanjsko djelovanje kao pomoćnika pa time postaje nositeljem bajkovite funkcije (Pepić, 2010:81). Vezano uz to, Propp u svom teorijskom pristupu bajci određuje 31 funkciju¹¹ likova: „Za proučavanje bajke važno pitanje je *što* čine likovi u bajci, dok su pitanja *tko* čini i *kako* čini samo pitanja za dopunsko proučavanje“ (Propp, 1982:27). Funkcije se grupiraju po krugovima, a jedan od njih je krug pomoćnika koji najčešće otklanja nevolje, spašava od potjere ili rješava teške zadatke (Propp, 1982:86). Samim time, orko kao prijevozno sredstvo poprima funkciju pomoćnika pa je ujedno i nositelj bajkovite funkcije:

Tog istog ljeta oslobodio je mladića Ivu isto tako ružnog i naprasitog, a bogatog suparnika. Odnio je suparnika daleko od kuće Ivine izabranice. Nikad taj više nije prišao kući Ivine Jele, od sramote što ga je cijelo selo vidjelo kako leži na travi kraj koza. (Iveljić, 1981:34)

Najveći svoj pothvat izveo je Orko kad je kradljivca Pila pola sata držao nad morem, na visini od nekih tridesetak metara. Cijelo selo došlo je gledati to čudo. Pil u naručju Orka nije znao za sebe. Poslije su mu pričali što se sve zbilo i onda ga je tek spopao strah. Priznao je sve krađe i vratio ukradeno. (Iveljić, 1981:35)

Pepić navodi da iz narodne predaje potječe i maciklić, sin crnog kokota, koji pomaže ljudima da dođu do novca ili ih čuva od nesreće. Sklon je nepodopštinama, ali nije zao. I on ima funkciju pomoćnika (Pepić, 2010:84). Ljudi su pomoću kokota odlučili istrijebiti lavlji korov, ali nijedna djevojka nije pristala gola nositi kokota, osim Danice koja je poslije bila podvrgnuta ismijavanju, a maciklić ju je zajedno s ribarom Lukom poveo daleko preko mora gdje su bili sretni. Maciklić, stoga, ne ispunjava materijalne

¹¹ Prema Proppu, funkcija je postupak lika s obzirom na njegov značaj za tijek radnje (Propp, 1982:28).

želje, već usamljenom ribarovom životu donosi duhovno ispunjenje pretvarajući se u mačića, psića, piplića i dječaćića:

- Gospodaru moj! Ti ništa od mene ne tražiš. Rekao sam ti da mogu učiniti što god poželiš.

- A što bih tražio od tebe, mali moj! Ti si mi vratio radost u srce, zar to nije mnogo? Zabavljaš me, pretvaraš se iz piplića u maciklića, iz maciklića u pasića... (Iveljić, 1981:40)

Zbirka je prepuna narodnih mudrosti i pouka izrečenih likovima, primjerice „Nitko po drugome nije postao veći nego tek po sebi samom“¹²; „Ljepota i osobitost su dvije stvari kojima ljudi teže“¹³; „Sretan je onaj tko ima razuma i dobro srce“¹⁴; „Ima ljudi koji se odriču svoga i poprimaju tuđe“¹⁵; „Ljudi ne zaboravljaju učinjeno im dobro“¹⁶; „Što će mi u dobru onaj koji nije dijelio zlo sa mnom“¹⁷ i sl.

5.2.2. Vjekoslava Huljić – *Lonac za čarolije*

Vjekoslava Huljić je na poleđini svoje zbirke od 30-tak bajki, pod naslovom *Lonac za čarolije* (2007.), napisala ovako: „Jeste li se pitali što to živi s one strane stvarnosti? U mašti... I, dok se danas mnogi kuhari hvale svojim receptima, ja sam skuhala nešto sasvim drukčije – bajke!“ U zbirci se mogu pronaći tipični fantastični likovi (npr. div, vila, sirena, vještica, patuljci, vilenjak). Osim njih, autorica u bajke interpolira stvarne likove i pojave iz prirode, poput životinja (npr. žabe, vuk, hobotnica, dupin), biljaka (npr. kaktus, visibaba, lopoč) i vjetrova (npr. jugo, bura, tramontana, pijavica). Oni su smješteni u svoja prirodna staništa iz kojih proizlaze njihova imena i djelovanje te su ujedno i nositelji ljudskih osobina.

Otto Seemann navodi mitološku važnost vjetrova kao nebeskih pojava koje su štovali oni koji su morali krenuti na put pa su njihovu naklonost pokušali zadobiti molitvama i žrtvenim darovima. Naročito je sjeverni vjetar Aquilo izazivao strah zbog svoje olujne nasilnosti, a vjerovalo se da živi na bajkovitom otoku Eoliji (Seemann,

¹² Iveljić, N. (1981). *Vodenica Sokolica*. Zagreb: vlastita naklada, str. 8.

¹³ Isto, str. 27.

¹⁴ Isto, str. 44.

¹⁵ Isto, str. 93.

¹⁶ Isto, str. 113.

¹⁷ Isto, str. 127.

2018:98). U tekstu *Div Vjetropuh i vila Tanana* opisana je namjena jadranskih vjetrova, a u liku diva Vjetropuha naziru se sličnosti s mitološkim karakteristikama vjetra Aquila:

Počešlja se, umije morem, još bijelim, razvaljanim od valova kao tijesto. Nježno počeška i namreška pučinu. Poljubi jedra uplašanih brodova. – Već mi je dosadilo ovako! Umoran sam od plašenja svijeta, od tjeranja i naganjanja! A imao div Vjetropuh tri sina. Zvali se Jug, Buran i Tramontan. Sva trojica bili svadljivi i nagli. Prepirali se neprestano. (Huljić, 2007:23)

Gotovo sva mjesta radnje smještena su na golemim morskim prostranstvima iz kojih izranjaju vile, sirene, morski kraljevi i vještice. I ne samo to! Pod morem se nalazi i Morska jadranska škola zamišljena kao škola koju u stvarnom životu pohađaju ljudi, a autorica ju opisuje ovako:

Braća Ježinci zabodljaju se u bodlje i sjednu u školsku klupu od sipine kosti. Bio je to njihov prvi školski sat u životu. U klupu iza njih sjedne Morska zvijezda, nježna Meduza, mlada Grancigula, nestašna riba Pauk i jogunasti Hobotničić.

- Dobrodošli u prvi razred Modre jadranske škole! Ja sam vaša učiteljica Tuna, riba plava, mjesto rođenja Jadran. A sad bih voljela čuti nešto o vama i bolje vas upoznati! Jer, provest ćemo zajedno toliko plima i oseka... Dijelit ćemo dobro i zlo. Ovo je naš najprviji dan u školi i treba nam svima ostati u lijepom sjećanju. (Huljić, 2007:83)

Osim mora, nailazimo i na ostale prirodne ljepote, primjerice šumu kao stanište puževa, proplanke uz jezero na kojima rastu visibabe, bare uz koje krekeću žabe i vinograde s najslađim grožđem koje daje najbolje vino.

U tekstu *Cvrcila*, čak se i zemlja zove Vinuša, a u njoj obitavaju fantastični stvorovi, poput diva Trsa, vinskih patuljaka, patuljčice Rujane i vještice Grubuše. Sučić opisuje patuljke kao sitna bića s velikom glavom, prćastim nosom i krivim nogama koja obitavaju u podzemnim pećinama, spiljama i jamama. Također, ističe i njihova duhovna svojstva koja ih dijele na dobre i zle. Tako su dobri patuljci naklonjeni ljudima te im nastoje u svemu pomoći. Pravi su mudrijaši i lukavci, a osvećuju se onima koji pokušaju remetiti njihov mir. Zli patuljci ne podnose ljudski rod, podmukle su naravi i čine sve iz zlobe (Sučić, 2013:25). Luka Šešo navodi vještice kao nadnaravna bića utjelovljena u liku ružne, stare ili iznimno lijepe žene. One nanose štetu i zlo ljudima, izazivaju vremenske nepogode, mogu se pretvoriti u razne

životinje, pripremaju čarobne napitke, noću jašu na metli i odlaze na kraj svijeta gdje trava ne raste, a jedno od najsnažnijih oružja im je tzv. urokljivo oko kojim često bacaju uroke na druge (Šešo, 2016:73-81). U ovoj bajci, vinski patuljci su bića dobroćudne naravi, dok vještica nanosi zlo bacanjem svojih uroka:

A pod hladom vinove loze živjeli vinski patuljci: Martinčići i Čokotići. Rađali se iz boba grožđa, iz njihovih koštica. Svaka obitelj patuljaka imala je svoju lozu: čuvala je, njegovala i brinula se o njoj. Iz crnog grožđa dolazili na svijet Martinčići, iz bijelog Čokotići. Bili su dobroćudni, velikih i rumenih obraza, nasmijani i lagano cvrcnuti. Bili su složni i ništa ih nije moglo zavaditi. Osim vještice Grubuše koja, jednog dana, prorekne patuljcima:

- Ja vas nisam mogla posvađati, ali uskoro će se roditi onaj koji će to učiniti! Onaj koji će vas posvađati! Onaj koji će biti kriv za sve! U jednoj bobi čuču, jedan je od vas... Imat će jedno oko crno, a drugo zeleno! (Huljić, 2007:50-51)

Uobičajene karakteristike fantastičnih likova prikazanih crno-bijelom tehnikom, vidljive su i u ovoj zbirci. Tako su vile, sirene i patuljčice lijepo i dobronamjerne, patuljci složni i predani poslu, a ogromni divovi i vještice zli. Iz njihovih se postupaka uvijek može izvući pouka: „Onog tko ti daruje srce i osmijeh slušat ćeš do kraja života“¹⁸; „Sva krivnja stane u onu crnu rupu pod morem, neka leži dolje kod vještice gdje joj je i mjesto“¹⁹; „Od nekih smo rana na mjestima hladni kao ledenjaci“²⁰; „Kaktusi su kao i ljudi, i bodljikavi i rascvjetani i ružni i lijepi i opasni i krhki“²¹; „Sreća je uvijek nadohvat ruke“²² i dr.

Spojem prirodnih i antropomorfiziranih dimenzija likova, autorica je ostvarila nove bajkovite zamišljaje i susrete s prirodom koja nas okružuje. Osim poučnosti izrečene likovima, čitajući ove bajke možemo spoznati veliki svijet oko nas. Štoviše, priroda je lonac u kojem se kuhaju svakodnevne čarolije.

¹⁸ Huljić, V. (2007). *Lonac za čarolije*. Zagreb: Znanje, 1. izdanje, str. 76.

¹⁹ Isto, str. 82.

²⁰ Isto, str. 90.

²¹ Isto, str. 105.

²² Isto, str. 127.

5.3. Fabularna razina

5.3.1. Višnja Stahuljak – Čarobnjak

Višnja Stahuljak autorica je fantastične priče *Čarobnjak* (1988.) u kojoj pratimo glavni lik znatiželjne djevojčice Lane. Ona je silno željela saznati što se to krije u ladicama staroga ormara njezinih ukućana. Njihove tajne i Lanina znatiželja u realnom svijetu pokreću radnju:

- Što radiš kraj mojega ormara? – pitala je baka.
- Ne diraj moju ladicu! – viknuo je djed.
- Tko ti je dopustio da prevrćeš po mojim stvarima?! – Tata je, ljutit, zalupio vratima svoje police, s koje su načas sinule zabranjene stvari u bljesku svjetlosti, pa opet nestale u tami.
- Tuđe stvari u tuđim ladicama i tuđim ormarima ne smiju se dirati – rekla je mirno mama. (Stahuljak, 1989:6)

Lani je otkrivanje tajni bilo onemogućeno u realnom svijetu. Vidjevši čarobnjaka na televizoru, djevojčica je pomislila kako bi se uz pomoć čarolija mogle otkriti tajne ukućana. Na trenutak je poželjela imati svog čarobnjaka pa u radnji pratimo istovremenost realne i fantastične zbilje:

Lana se nije dala mnogo moliti. Dotrčala je i zagledala se u ekran. Svijetlomodar, kao nebo bez oblaka. Onda se nebo počelo dimiti. Sukljao je gust dim, a iz dima je izašao čovjek u crnoj odjeći, sa crnim cilindrom na glavi. Njegova se odjeća nazivala frak. Čarobnjak je čas bio ozbiljan, čas se smješкао. Njegove su ruke stvarale čuda. (Stahuljak, 1989:9)

Kada je navečer u kući sve utihnulo, Lana skoči s kreveta, priđe prozoru i stane doživati čarobnjaka. Njegovim dolaskom u Laninu sobu, autorica nas uvodi u fantastičan svijet:

- Čarobnjače! – zovne Lana. Stup maglenog dima zakulja u sobu kroz prozor. Zavrtio se na podu i nestao kada je iz njega istupio čarobnjak u crnom fraku sa crnim cilindrom na glavi.
- Što želiš od mene? – pitao je čarobnjak.
- Želim se upoznati s tajnama – reče Lana. (Stahuljak, 1989:12-13)

Čarobnjak je u Laninu sobu dolazio gotovo svake večeri. Učinio bi nekoliko čarobnih pokreta ispred ladica staroga ormara, izvukao iz cilindra ključić i zajedno s Lanom otkrivao tajne ukućana. Djevojčica je u početku bila razočarana jer su u ladicama bile samo stare stvari i predmeti. Kao da nema nikakvih tajni! No, antropomorfizacijom predmeta, autorica je postigla fantastične priče svakoga od njih. Bile su to istinite priče koje je proživio svatko od ukućana, utkane u fantastičnu zbilju otkrivanja tajni te ispričane tonom usmenog pripovjedača. Tako je srebrnjak iz djedove ladice pričao priču o ratu između bijelih i plavih vojnika, mamina piramida od plemenitog kamena pričala je o uzbudljivom posjetu Egiptu s nenadanom pješčanom olujom, tatina potkovića ponosno je upozorila na svoj nastanak u kovačnici, iglica je otkrila tajnu ujakova lova u kojem je, misleći da je puh, slučajno puškom usmrtio ježevu ženku, a bio je zbog toga jako tužan.

Zanimljiv je sadržaj bakine ladice u kojoj je Lana pronašla par zlatnih cipelica, a one su ispričale tajnu bakinog prvog plesa. Naime, nakon poduka u plesnoj školi, pripremao se završni ples za kojeg je svaki mladić izabrao najdražu plesačicu. Baka je bila jedna od siromašnijih djevojaka pa je staru, svilenu haljinu prekrojila u novu, a odbačene cipelice, koje je pronašla u smeću, popravila je i obojila zlatnom bojom. Kasnije se udala za svog plesnog pratioca. Pronalazak haljine i cipelica, prvi pravi ples i sretni završetak ljubavne priče odraz su elemenata svjetski poznate bajke *Pepeljuge* koji se naziru u ovoj priči.

U bratovoj ladici Lana je pronašla frulu:

- Čarobna frula – reče čarobnjak. – Oh, ona je vrlo važna. Mnogi je ljudi požele, ali je svatko ne može imati. Nju valja zaslužiti. Tko je dobije, postaje čarobnjak.

- Imaš li ti čarobnu frulu? – upita Lana čarobnjaka.

- Imam – reče čarobnjak – samo je moja frula nevidljiva. A frulu tvoga brata svatko može vidjeti.

- Moj je brat čarobnjak?

- Pođimo da vidimo – reče čarobnjak. – Najbolje je da se u to sama uvjeriš.

(Stahuljak, 1989:48)

Tako su pošli do kazališta gdje je Lanin brat svirao nešto vrlo slično fruli. Bila je to flauta. Prema riječima svog voditelja, Lana je zaključila da je svaki umjetnik zapravo čarobnjak. Na povratku u stvarnost, čarobnjak je svirao i pjevao pjesmu prožetu motivima čarobne nevidljive frule i štapa u kojoj se nazire i parna rima s rečeničnom

ritmizacijom pa ju prema strukturi Joža Skok uspoređuje s usmenom lirskom pjesmom (Skok, 1989:147):

Bijaše tako čarobnjak jedan,
pomalo smušen, ali vrlo vrijedan.
Svakog je dana marljivo čarao,
dok nije hrpu čuda načarao.
U štap je čarobni čudesno svirao,
dok nije bezbroj čuda nasvirao,
pa sva ta čuda,
o, svirko luda,
posvuda skaču,
smiju se, plaču.

(Stahuljak, 1989:51)

U realnom svijetu, Lana je bila razočarana zabranom odraslih, no u fantastičnom je svijetu uz pomoć čarobnjaka uspjela udovoljiti svojoj znatiželji i otkriti tajne ukućana. Maštovitim doživljajima djevojčice ostvarenih spletom realne i fantastične zbilje, zatim antropomorfizacijom predmeta te interpoliranjem elemenata usmenog izražavanja, pjesme i bajke, autorica je ukazala na potrebu fantastičnog svijeta pomoću kojeg djeca odrastaju, a to u priči potvrđuje i čarobnjak obrativši se djevojčici Lani:

- Nisi me željela žarko kao jutros, pa nisam dolazio.
- Oh, nije istina – usprotivi se Lana – ja sam te željno čekala!
- Čekati i čekati nije isto. Željati i željeti, može biti vrlo različito. Ovako kako si me jutros željela, to ćeš činiti sve rjeđe, a to je sasvim u redu. To je znak da postaješ prava, odrasla djevojčica. Svatko jednom mora odrasti. (Stahuljak, 1989:52)

5.3.2. Tihomir Horvat – *Vila Velebita*

Vila Velebita (1995.), bajkoviti dječji roman Tihomira Horvata, autobiografske je naravi. Autor je na poleđini knjige zapisao upamćene priče o velebitskim vilama koje je kao dječak slušao za vrijeme svog boravka u malom ličkom selu: „Kao dječak, svako sam ljeto provodio u malom ličkom selu. Navečer, kada bi sunce nestalo iza Velebita, gledao sam u njegove vrhunce i slušao začuđujuće priče o velebitskim dobrim i zlim gorskim vilama, vilenjacima i vješticama, začaranim šumama i

životinjama koje u njima žive.“ Prema Hranjecu, autobiografska crta prepoznaje se i u liku Vlade Graberšeka. On radi na fakultetu na kojem je i sam autor studirao i gdje profesorom bijaše Fran Kušan, vrstan istraživač biljnoga svijeta hrvatskih planina (npr. Biokova i Velebita) (Hranjec, 1998:205). Upravo njemu Tihomir posvećuje knjigu: „Ovu knjigu posvećujem uspomeni na svojeg profesora Frana Kušana“ (Horvat, 1995:4). U strukturnoj slojevitosti romana možemo zamijetiti tri fabularne razine: povijesnu, realnu i bajkovitu.

Povijesna fabula obuhvaća priču o Mlečanima koji su nakanili sjeći velebitsku gustu borovu šumu, ali ih je Vila, kao zaštitnica Velebita, jakom burom potjerala na brod:

Jednog jutra 1428. godine, dok se suton još mrzovoljno povlačio pred nesigurnim krvavocrvenim trcima sunca, troma teretna karavela usidрила se u stjenovitoj uvali podno velike planine. Na najvišem jarbolu jutarnji je povjetarac ljuljao užad lađe i poigravao se zastavom na kojoj se protegnuo lik lava, simbol snage i moći Mletačke Republike. Mlečić je imao pismeno dopuštenje svog prijatelja, zadarskog providura, da na Velebitu posiječe dvije stotine stabala crnog bora. (...)

Nešto se događalo. Kovitlavi oblaci što su se s maglom gnijezdili oko stjenovitih vrhunaca, sada su iznjedrili vjetar koji je poput lavine sunuo niz obronke zviždeći slapovito padinama i urlajući u škrapama i uskim dragama. (...) I zaista, poput raštrkanih ovaca mletački momci pred pobješnjelim nevremenom bezglavo su hitali k brodu, odbacivši i sjekire, i bradve, i mješine. (...)

- Neka, neka... - veselio se pastir. – Oduvijek ona nama čuva naš Velebit! – Tko to, čačo? – upita sin. – Vila, sinko moj! Vila Velebita! (Horvat, 1995:5-6)

Vlado Graberšek radi kao profesor na Farmaceutsko-biokemijskom fakultetu u Zagrebu i istražuje biljni svijet. Pustolovni dio realne fabule počinje kada Vlado, pregledavajući herbarije biljaka sa svojom 13-godišnjom kćeri Lucijom, u jednom herbariju profesora Frana Kušana otkrije crtež dotad nepoznate biljke:

- Što ćeš sada učiniti? – upita Lucija.

- Pokušat ću pronaći gdje se to na Velebitu skriva taj cvijet. Mislim da ću ga proučiti i dati mu ime, he, he, he...! (...) Hm, ime...ime...Lucija...Luciana Velebitica! Da! Nazvat će ga Luciana Velebitica! (Horvat, 1995:14)

Bajkovita fabula, osim što se nazire već u povijesnoj kada Vila tjera Mlečane s Velebita snažnom olujom, počinje razgovorom patuljaka podgoraca:

- Ništa...baš ništa... - prozborio je prvi.
 - Ni cvijetka... - odmahivao je glavom drugi.
 - I izvori su presušili – dometne treći.
 - Ma što se to dogodilo kad Priroda toliko kasni? – virio je prvi iz grma.
 - Gdje je Vila? Zašto se ne pojavljuje? – pitao je drugi nestrpljivo.
 - Možda joj se nešto dogodilo? – izusti treći sa strepnjom.
 - Pođimo brzo – pozove ih prvi. – Potražit ćemo odgovor u našoj *Knjizi mudrosti*.
- (Horvat, 1995:15-16)

Krenuvši na izlet, Vlado i njegova kći Lucija, njegov prijatelj Dubravko s kćerkom Mirtom, odsjeli su u planinarskom domu starih prijatelja Ivana i Ane koji su imali dvojicu sinova, Luku i Tadiju. Petog dana, nakon što su Vlado i Dubravko otišli u svoju potragu, djevojčicama je bilo dosadno. Čeznule su za bilo kakvom pustolovinom. Uputile su se na proplanke planine, a slijedio ih je Luka. Naišli su na nekakve sitne crne otrovne bobice i, misleći da su borovnice, pojeli ih. Ivan je dignuo uzbunu o nestanku troje djece, dok su pak njih trojica patuljaka odvela i pokušala im dati lijek. Bio je to prvi susret realnog i bajkovitog svijeta:

- Patuljci! – zinuli su Luka, Mirta i Lucija, a usta su im se opustila toliko da bi u njih mogle stati oveće jabuke.
 - Mi smo podgorci – reče prvi ozbiljno.
 - Ja sam Korijenak, s cvijećem umjesto kose. Brinem se za biljke na Velebitu – reče ponosno. Ovo su moja braća Roško i Izvor.
 - Ja sam Roško – rekao je – zaštitnik svih životinja na Velebitu.
 - Moje je ime Izvor – prišao im je treći. Ja sam čuvar svih voda na Velebitu!
- (Horvat, 1995:36-42)

Tijekom boravka djece kod podgoraca, Korijenko im je ispričao priču o njihovu dolasku na Velebit. Tu je autor posegnuo za inspirativnim izvorima domoljubne tematike – legendom o dolasku Hrvata u današnju domovinu pod vodstvom petorice braće (Klukas, Lobel, Hrvat, Kosenjec, Muhlo) i dviju sestara (Tuga i Buga). Podgorci su došli s njima, nastanili Velebit, ugledali djevojku svu u bijelom koja je prstom doticala pašnjake i livade, svemu udahnjivala život pa su joj nadjenuli ime Vila Velebita. Od tada su patuljci njezini pomagači, čuvaju mir i ljepotu Velebita, a podsjećaju na likove Domaćih u *Pričama iz davnine*. Pored dobrih i brižnih patuljaka te Vile koja bdije nad planinom, u bajkovitoj fabuli romana susrećemo i lik Kamenog koji je opisan ovako:

Onda je jednom davno iz nekih dalekih, ružnih, surovih goleti došao Kameni! Ružno biće od kamena, bez srca i duše, koje ne voli život i svjetlo, nego kamen i tamu. Ušuljao se u podzemlje Velebita i u njegovim spiljama i jamama načinio svoj dom. Njegov je dah tako leden i moćan da njime može sve što je živo pretvoriti u neživo. U stanac kamen! (Horvat, 1995:44)

Kao što Odošić u romanu *Čudesna krljušt* koristi motiv hrabrog i čistog dječjeg srca koje može pobijediti zlo u svijetu, tako i Horvat u ovom romanu poseže za istim motivom prikazujući ga kao davno zapisane riječi u *Knjizi mudrosti* patuljaka podgoraca: „Kad se zle sile dokopaju dobre Vile, tad jedini je način da se Vila spasi, pronaći stvorenja čija je mašta velika kao planina, čija je duša nepomućena kao bistrog oka zjena, čija je hrabrost čvrsta kao stijena“ (Horvat, 1995:46).

Očevi su se silno trudili pronaći svoju djecu, a dječak Tadija odlučio je sam krenuti u potragu za njima jer dobro je poznao proplanke Velebita. Djeca su s podgorcima krenula u potragu za Kamenim. Kako je Roško govorio, vodilja su im srce i razum. U dubokom, hladnom gotovo ledenom tunelu koji je vodio do Kamenog, sve je omrtvilo. Kad su stigli u njegove dvore, ugledali su kameni kip djevojke. Bila je to zarobljena Vila. Mirta je izvadila kameru, okinula sliku, a bljeskalica je poput munje oslijepila Kamenog. Dotaknuli su Vilino tijelo koje je odmah oživjelo, izašli na dnevno svijetlo i tako bili spašeni. Odrasli nisu vjerovali u njihovu priču. Nepoznata biljka nađena je na fotografiji koju je načinio Roško, a nalazila se na Korijenkovoj glavi među busenom cvijeća.

Spletom triju iskustvenih razina, interpoliranjem usmene junačke pjesme („Kano mi gora, kano Velebit, golem sam tijelom dušom sam jak, nek sam siromah, nek sam potrebit, zdravljuje bujno, čist mi je zrak, junak sam iz Like ja!“) (Horvat, 1995:17) i modela bajke u roman, legendom, domoljubnom tematikom, nizom povijesnih, realnih i bajkovitih slojeva fabule, autor je postigao nove maštovite zamišljaje te spojio svijet bajke i romana. Vila Velebita prikazana je zaštitnicom velebitskog biljnog i životinjskog svijeta. Prema Sučiću, vile planinke lebde oko svog planinskog svijeta te mu jamče sreću i sigurnost (Sučić, 2013:73). Hranjec smatra da je Horvatova Vila ujedno i zaštitnica svih Hrvata te da takvim alegorijskim prikazom postaje simbolom borbe protiv Mletačke vlasti (Hranjec, 1998:207). Mletačku vlast koja predstavlja prijetnju Hrvatima možemo usporediti s Kamenim koji je isto tako prijetnja velebitskom svijetu, naročito podgorcima i Vili. Ovakvom usporedbom mogli bismo

lik Kamenog također alegorijski prikazati i to kao jednog od Mlečana, pridošlicu, nekoga tko nije dobrodošao među Hrvate, odnosno velebitski svijet.

5.4. Stilsko-jezična razina

5.4.1. Branko Hribar – *Adam Vučjak ili Knjiga o prijateljstvu*

Autobiografski dječji roman Branka Hribara *Adam Vučjak ili Knjiga o prijateljstvu* (1976.) obiluje dodirnicama usmene i dječje književnosti na stilsko-jezičnom planu. Roman se sastoji od 23 poglavlja s podnaslovima koji su u funkciji najavljiivanja događaja. Autor je prvo i drugo poglavlje naslovio kao predgovor, a posljednje kao pogovor, što samo po sebi zaziva uvodno i završno usmeno obraćanje čitateljima koje nalikuje govoru. Autor se u prvom poglavlju poigrava riječima, a ritmiziranim rečenicama s izraženom rimom i poslovicom daje prizvuk usmenog izražavanja te time stvara dojam prirodnog, spontanog govora. Na taj način kao da već na početku romana želi uspostaviti toplu i prisnu komunikaciju s publikom, odnosno čitateljima:

Neki dan sam bio tako reći blizu sreći. Bila je tišina, tama i ja kraj dobre peći. Da: tišina, da: tama, da: i ja kraj dobre peći. Ili mi se tako reći zbilom kao da je stvarno bilo to: tišina, tama i ja kraj peći. Ne znam ni sam kako to izreći: da li je bilo ili mi se tako reći zbilom kao da je stvarno bilo. (...) Najbolje peći u nama se kriju. To su one prave i dobre riječi, koje u pravom i dobrom trenu od pravog i dobrog druga k pravom i dobrom drugu krenu. Da mu srce griju. (Hribar, 1977:5)

U jednom dijelu romana, Adam se igra škarama i rukama pomoću kojih baca sjenu lava na zid. U toj igri nazire se odraz elemenata dramskog usmenoknjiževnog oblika teatra sjena:

Primaknuo sam stolicu k ormaru i popeo se. Nisam zaboravio ni potrebni alat. Sad smo, gospodine lave, očiuoči. Da te sad vidim, brajko! Ovaj put mama je bila nalik ljetnoj oluji: - Zaboga, Adame! Smjesta ostavi te škaru! – skinula me u naletu sa stolice. - Van! Na Zrak! Idi na sunce! Igraj se vani kao druga normalna djeca! (Hribar, 1977:31)

Nestašno slavonsko djetinjstvo dječaka Adama popraćeno je narodnom mudrošću odraslih („To je zato što nisi bio dobar. Ne deri se kao da te kolju. Proći će dok se

budeš ženio. Drugi put ćeš bolje pamtiti!“),²³ narodnim običajima („Kad sam se već oporavio od prijateljstva s Veselom majmunicom, povelu su me na kolinje. To je kuća puna gostiju i kobasica! Pohvale se izgovaraju i svinjama i domaćinima.“),²⁴ frazemima i usporedbama („Bio sam pasje umoran.“)²⁵ te dječjim strahovima od Babe Jarkače koja podsjeća na lik Poludnice u *Pričama iz davnine* („Eno je: crni se u Velikom Jarku. Jarkača! Baba Jarkača!“)²⁶.

Prema Hranjecu, najvažnija stilska obilježja romana su semantičke, jezične i ludičke igre riječima svojstvene djeci kojima se postižu humorni, vedri i stvaralački efekti (Hranjec, 2000:29). Takve novotvorenice bliske su usmenom, prirodnom i spontanom usmenom izražavanju. Govoreni jezik pruža djeci mogućnost slobodnog izražavanja i stvaranja novih riječi temeljem vlastite dječje logike i asocijacija na već poznate pojmove. To je njima prihvatljivo, ali i korisno u ranom komunikacijskom sporazumijevanju kako bi kasnije lakše usvojili i naučili pravopisne norme pisanog jezika²⁷. Novotvorenice koje pronalazimo u Adamovu izražavanju su primjerice trebapрати, stolnogrozd, čuvarlampa, perezube, očiuoči, budidobar poljubac, najjabuskija jabuka i sl.

Kako bi istaknuo važnost regionalnih crta Slavonije i tradicijski vrijedne usmenoknjiževne baštine, autor u romanu interpolira usmenoknjiževne elemente koji se javljaju kao tradicijski intertekst suvremenoj pisanoj dječjoj prozi. Kao primjer navodimo slavonsku lirsku pjesmu, uspavalicu, lirsku lovačku prigodnicu i brojilicu:

Kasnije, kad svi već odzveckaju noževima i viljušketinama i kad se počnu kuckati vinom, možeš grabiti kolača koliko možeš. A kad se zasmijuckaju, zahihotaju i zapjevaju »Hajdekato, hajdezlato, hajdesamnom celerbrati« onda već mogu biti malinovca. (Hribar, 1977:18)

Eto, tako: bio je mačak,
bio maslačak, bio oblačak.
Eto, tako: bio je svatko.

²³ Hribar, B. (1976). *Adam Vučjak ili Knjiga o prijateljstvu*. Zagreb: Mladost, 2. izdanje, str. 10.

²⁴ Isto, str. 17.

²⁵ Isto, str. 24.

²⁶ Isto, str. 48.

²⁷ Karakteristike govorenog i pisanog jezika navedene su u poglavlju Karakteristike usmenog i pisanog književnog izraza.

A sad je tiho i spava se slatko.

(Hribar, 1977:22)

U reviru vjeverica, lisica i srna,

nevolja je neka crna;

grozni medo kojeg zakon štiti

počeo mi divljač razgoniti.

Razronda medo sklad i mir

- uništio medo moj revir.

(Hribar, 1977:65)

Voda vodi vodu vodi,

ovom vodom brodić brodi,

po brodiću momčić hodi;

na momčiću bijel haljetak,

na haljetku žuti cvijetak,

a na cvijetku petak prapolijetak

- zato hajdmo na početak...

(Hribar, 1977:156)

5.4.2. Dubravko Horvatić – *Junačina Mijat Tomić*

Prepoznatljiva uporaba usmenoknjiževnih elemenata na stilsko-jezičnom planu vidljiva je i u povijesnom romanu *Junačina Mijat Tomić* (1982.) autora Dubravka Horvatića. Marko Dragić spominje Mijata Tomića kao hajdučkog osvetnika koji se borio protiv turskih okupacija u 17. stoljeću. O njemu su napisane brojne epske pjesme i predaje²⁸ jer je svojim junačkim pothvatima ukazao na snagu, volju i spremnost potlačenih naroda na borbu za opstanak. Na početku romana stoji legenda o neustrašivom dječaku Mijatu iz sela Gornji Brišnik na rubu Duvanjskoga polja. Legenda je ujedno i stilski poticaj za pisanje romana:

Selo Gornji Brišnik leži na rubu Duvanjskoga polja, na obronku planine Midene. Preko polja, kojim vodi cesta u Županjac ili Duvno, naziru se visoki vrhovi Ljubiše i Vran-planine. Momci i djevojke iz Brišnika odlaze ljeti u te šumovite planine, na

²⁸ Dragić, M. (2008). *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti (Fakultetski udžbenik)*. (http://marul.ffst.hr/dokumenti/izdavastvo/predavanja/Dragic_poetika.pdf) Pristupljeno 27.4.2019.

prostrane gorske pašnjake da ondje napasaju stada ovaca. Baš ljetos – priča mališan – kad smo se spuštali prema selu, pojavila se pred nama golema vučina. Ovce se stisle jedna uz drugu, a mi se razbježasmo. Samo se Mijat nije uplašio. Zgrabio je nekakav kvrgav štap i pošao prema vuku. Zaletio se na nj, pa udri! I vuk zacvilio, podvio rep, pa utekao u goru. (...) I uskoro zatim potekle su s usana slijepih gusara mnogobrojne pjesme o Mijatu Tomiću. (Horvatić, 1982:5-6)

Nakon što je Mijat svojim junačkim pothvatom porazio Crnog Arapina, zauzvrat je od Džaferbega Kopčića dobio livadu koju je jednom prilikom kadija iz Duvanjskog polja krenuo pokositi. Ljutit Mijat porazio je kadiju i shvatio da će turske sile uzvratiti. Povukao se u Vran-planinu i predložio svojoj družbi pljačkanje bogatih turskih karavana kako bi preživjeli zimu. Njegovo obraćanje družbi blisko je pozivu usmenog pripovjedača na djelovanje ili pak duhovnom poticaju izvođača slušateljima, odnosno družbi, a vidljiv je i narodni frazem:

Braćo moja, kada smo već prisiljeni živjeti u planini kao gorski vuci, i borit ćemo se kao gorski vuci! Borit ćemo se za pravdu, protiv nasilnika i gulikoža, borit ćemo se protiv svih tuđinaca što se po našoj zemlji razmeću kao na svome. Bit ćemo, braćo, nesmiljeni, nemilosrdni, jer ne može biti milosti za one koji nam otimaju kruh iz usta, koji otimaju naše kuće i njive, naš trud i muku! (Horvatić, 1982:21)

Na stilskom planu prepoznatljiviji su i ostali narodni frazemi, primjerice „vratiti se praznih šaka“, „gurati glavu pod sjekiru“, „nositi glavu u torbi“, „dati petama vjetra“ (Horvatić, 1982:31-47), zatim proklinjanja (npr. „Lihvar prokleti, skinuo bi on i zadnju košulju sa čovjeka koji mu je dužan... Kao da nema dosta, i previše, kuga ga ubila!“) (Horvatić, 1982:26) i usmene epske pjesme:

Duvno ravno, tebi ide slava,
u tebi je kruna Tomislava.
Duvno ravno, diko od Hrvata,
ti si gnijezdo Tomića Mijata...
(Horvatić, 1982:62)

Ja ne koljem mladijeh janjaca,
niti koljem po gori čobana,
niti robim po selu seljana,
već ja robim po gori građane

koji robe po selu seljane...

(Horvatić, 1982:106)

Arhaični glagolski oblici aorista i imperfekta te usmenoknjiževni izrazi bogati epitetima i sintagmama jedno su od glavnih obilježja usmene književnosti. Pa tako ih nalazimo u ovom romanu na razini rečenice kao jezičnu dodirnicu usmene književnosti i pisane dječje proze: „Hajduci se suglasiše razboritim riječima svoga harambaše i oprostiše se sa svojim budućim drugovima. A onda natovariše plijen, te krenuše u Vran-planinu“ (Horvatić, 1982:29); „Mišljah, saznat ću kamo kreće, pa ćemo ga napasti na putu. I saznadoh, ide on sa svojim zulumčarima preko turske međe“ (Horvatić, 1982:36). Također, nalazimo primjere usmenoknjiževnih izraza koji referiraju na narodne frazeme, primjerice „biti na sto muka“, „koga su zmiје grizle i guštera se boji“ (Horvatić, 1982:59,74) i slično.

Pozivanjem na stare narodne običaje autor itekako sugerira usmenoknjiževnu tradicijsku baštinu:

O Jurjev-danu²⁹, a on pada dvadeset i trećeg travnja, ponovno ćemo se sastati, kao što ćemo se rastati o blagdanu svetoga Demetrija koji se slavi dvadeset i šestoga listopada. Hajduci se suglasiše s razboritim riječima svoga harambaše i oprostiše se sa svojim budućim drugovima. (Horvatić, 1982:29)

- Vidim da si čovjek, harambašo. Šišaj moje čedo, budi mu kum. Mijat je poznavao stari običaj šišanoga kumstva, koji vezuje dvije obitelji, pa makar su i različite vjere. Znao je da će, odrezavši pramen kose malome Salihu, postati ne samo njegov kum, nego i prijatelj njegova oca, Tešnjana Alije. (Horvatić, 1982:67)

Prema Hranjecu, roman pobuđuje nacionalnu svijet i promiče domoljublje (Hranjec, 2006:201). Mijat je uspio svladati i pokoriti brojne neprijatelje, ali svojom naivnošću i Ilijinim lukavstvom pogiba na kraju romana. Iako je prikazan poput silnika koji sije strah, ubija i pljačka, Mijatovo moralno djelovanje u borbi protiv nepravde današnjim čitateljima pruža mogućnost upoznavanja junačke prošlosti domoljubnog karaktera: „Svima je jasno da se u Vran-planini pojavio neustrašiv hajduk. Među Turcima se čuju glasovi da bi to mogao biti Mijat Tomić“ (Horvatić, 1982:32).

²⁹ Sv. Jure je u narodnoj tradiciji zaštitnik ratara, pastira, konja, zemlje i usjeva. U rano Jurjevo jutro stoka se škropila svetom vodom kako bi cijelu godinu bila sačuvana od vukova, bolesti i demona. Na taj dan, 23. travnja, hajduci su se okupljali u planini (Dragić, 2008:33). (http://marul.ffst.hr/dokumenti/izdavastvo/predavanja/Dragic_poetika.pdf) Pristupljeno 27.4.2019.

6. ZAKLJUČAK: ULOGA USMENOKNJIŽEVNIH MODELA U SUVREMENOJ DJEČJOJ PROZI

Tragajući za korijenima prošlosti, mnogi suvremeni hrvatski autori grade moderne putove dječje proze s inovativnim stilskim i sadržajnim dimenzijama u koje često interpoliraju starije usmenoknjiževne modele. Stoga se oni javljaju kao intertekstualni elementi u pisanoj prozi. Analizom odabranih djela može se uočiti još uvijek snažna poveznica suvremene dječje i usmene književnosti i to, prvenstveno, nasljedovanjem tema, motiva, likova, fabularne građe i stila.

Na tematsko-motivskoj razini, dvije autorice afirmiraju bajkovitu tematiku pobjede dobra nad zlim. Sunčana Škrinjarić romanom *Čarobni prosjak* (1999.) sugerira utjecajnost bajkovitosti motivom čarobnjaka, iako je glavni lik sasvim običan dječak koji svojim moralnim djelovanjem i dobrotom poprima osobine junaka iz bajke. Autorica njime promiče ideju humanosti bezdušnog svijeta, a time potvrđuje ostvarenje funkcije tzv. nove bajkovitosti. Osim spomenute autorice, istu funkciju ostvaruje i Zvezdana Odošić u romanu *Čudesna krljušt* (1995.) pozivajući se na nesvesne snove koji djecu čista srca upućuju u avanturu borbe protiv zla ukorijenjenog u liku Crne gospe. Vodilja im je čudesna ljuska koja priziva tugu, no svojom upornošću i hrabrošću mali junaci uspijevaju na svijet vratiti dobrotu. U romanima se može zamijetiti različita pojavnost zla. U *Čarobnom prosjaku* to je svijet, a u *Čudesnoj krljušti* pojedinac.

Djeca rado prihvaćaju likove kakvih u stvarnosti nema pa su im, stoga, korijeni usmene književnosti vrlo bliski. U suvremenim bajkovitim zbirka i dalje se pojavljuju tipični fantastični likovi polarizirani na dobre i zle. Nada Iveljić u *Vodenicu Sokolicu* (1981.) uvodi nove, začudne antropomorfizirane likove stvari i životinja. Također, autorica poseže za imaginarnim bićima iz starih predaja i vjerovanja (orko i maciklić) kojima ostvaruje funkciju čudesnih pomoćnika. Vjekoslava Huljić je u svoj *Lonac za čarolije* (2007.) unijela antropomorfizirane likove biljaka i vjetrova. Pozivajući se na prirodna staništa i ljepote, autorica je ukazala na potrebu spoznavanja svijeta koji nas okružuje. U objema zbirka, likovi su nositelji narodnih mudrosti i pouka čime je ostvarena poantna funkcija.

Spletom fantastične i realne zbilje na razini fabule, Višnja Stahuljak u *Čarobnjaku* (1988.) prikazuje odrastanje djevojčice Lane, a u tome joj pomaže čarobnjak došavši iz fantastičnog svijeta. Doživljajima antropomorfiziranih starih predmeta ukućana ispričanih tonom usmenog pripovjedača, kao i interpoliranjem usmenoknjiževnih modela pjesme i bajke, autorica ostvaruje nove bajkovite zamišljaje. Na tom tragu piše i Tihomir Horvat svoju *Vilu Velebita* (1995.) gradeći fabulu na povijesnim činjenicama o Mlečanima i legendi o dolasku Hrvata, zatim na stvarnoj i mogućoj potrazi za nepoznatom biljkom na Velebitu te na fantastičnoj podlozi djelovanja patuljaka podgoraca i Vile kao zaštitnice Velebita, ali i svih Hrvata. Interpoliranjem usmene junačke pjesme i alegorijskim prikazom vile kao simbola borbe protiv Mletačke vlasti, autor sugerira domoljubnu funkciju romana.

Na stilsko-jezičnoj razini kao dodirnoj točki usmene i dječje književnosti, ponajviše su vidljive ritmizirane rečenice u stilu usmenog pripovijedanja s naznakama narodnih frazema i običaja koje pronalazimo u posljednja dva analizirana romana. Uz to, Branko Hribar u roman *Adam Vučjak ili Knjiga o prijateljstvu* (1976.) interpolira modele usmene lirske pjesme, uspavalice i brojilice, a jezičnim novotvorenicama ostvaruje ludičku funkciju. Osim toga, u romanu je opisano nestašno slavonsko djetinjstvo dječaka Adama pa možemo govoriti i o funkciji regionalizacije. Kao polazište za roman *Junačina Mijat Tomić* (1982.), Dubravko Horvatić stilski preuzima legendu o hajdučkom junaku Mijatu Tomiću koji je poveo hajduke u borbu protiv turskih silnika te time ističe domoljubnu funkciju djela. Kao i u prethodnom romanu, i u ovom su prisutni modeli usmenoknjiževnih narodnih mudrosti i pjesama, a na razini rečenice upotrebljavaju se arhaični glagolski oblici aorista i imperfekta koji daju prizvuk usmenog pripovijedanja i ostvaruju funkciju arhaičnosti.

Prema Hranjecu, usmenost je zalog drevnosti, višestoljetne mudrosti i narodnog iskustva te time signalizira baštinu i zavičajnost (Hranjec, 2009:222). Na kraju rada možemo zaključiti da još uvijek postoji vidljiva veza između tradicije i suvremenosti. Stvaralačko područje usmene književnosti i danas je jedno od bitnih izvorišta i motivacijskih poticaja novim, kreativnim zamišljajima dječje proze, a prilagođava se suvremenim okolnostima i potrebama.

LITERATURA I IZVORI

- Babić, V., Vekić, D. (2013). *Smisao i značaj suvremenih medija u prikupljanju i proučavanju hrvatske usmenoknjiževne baštine*. U: In medias res: časopis filozofije medija, 2(2); Sveučilište u Zadru: Odjel za kroatistiku i slavistiku. 162-170.
- Banov-Depope, E. (2005). *Suodnosi usmene i pisane književnosti*. Rijeka: Hrvatsko filološko društvo.
- Banov-Depope, E. (2011). *Zvuci i znaci: interkulturalne i intermedijalne kroatističke studije*. Zagreb: Leykam international d.o.o.
- Bošković-Stulli, M. (1971). *Usmena književnost: izbor studija i ogleda*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bošković-Stulli, M. (1975). *Usmena književnost kao umjetnost riječi*. Zagreb: Izdavačko knjižarsko poduzeće Mladost.
- Bošković-Stulli, M., Zečević, D. (1978). *Knjiga 1: Usmena i pučka književnost*. U: Povijest hrvatske književnosti: u sedam knjiga. Zagreb: Liber Mladost.
- Bošković-Stulli, M. (1983). *Usmena književnost nekad i danas*. Beograd: OOUR Prosveta.
- Bošković-Stulli, M. (2006). *Priče i pričanje: stoljeća hrvatske usmene proze*. Zagreb: Matica hrvatska, 2. dopunjeno izdanje.
- Botica, S. (1995). *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*. Zagreb: Školska knjiga, 1. izdanje.
- Botica, S. (1998). *Lijepa naša baština: književno-antropološke teme*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Botica, S. (2013). *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Crnković, M. (1990). *Dječja književnost: priručnik za studente i nastavnike*. Zagreb: Školska knjiga.
- Crnković, M., Težak, D. (2002). *Povijest hrvatske dječje književnosti: od početaka do 1955. godine*. Zagreb: Znanje.

- Čubelić, T. (1970). *Usmena narodna retorika i teatrologija: izbor tekstova s objašnjenjima i raspravama o usmenoj i narodnoj retorici i teatrologiji*. Čakovec: Zrinski.
- Dragić, M. (2008). *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Fakultetski udžbenik. Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. (http://marul.ffst.hr/dokumenti/izdavastvo/predavanja/Dragic_poetika.pdf) Pristupljeno 27.4.2019.
- Gardaš, A. (1996). *Damjanovo jezero: Bajke*. Zagreb: Znanje, 1. izdanje.
- Hameršak, M., Marjanić, S. (2010). *Folkloristička čitanka*. Zagreb: AGM.
- Havelock, E. (2003). *Muza uči pisati: razmišljanja o usmenosti i pismenosti od antike do danas*. Zagreb: AGM.
- Horvat, T. (1995). *Vila Velebita*. Zagreb: Znanje, 1. izdanje.
- Horvatić, D. (1982). *Junačina Mijat Tomić*. Zagreb: Mladost.
- Hranjec, S. (1989). *Književno djelo Jože Horvata*. Čakovec: Zrinski.
- Hranjec, S. (1998). *Hrvatski dječji roman*. Zagreb: Znanje, posebna izdanja.
- Hranjec, S. (2000). *Smijeh dječje hrvatske književnosti*. Varaždinske Toplice: Tonimir.
- Hranjec, S. (2006). *Pregled hrvatske dječje književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Hranjec, S. (2009). *Ogledi o dječjoj književnosti*. Zagreb: Alfa, 1. izdanje.
- Hribar, B. (1977). *Adam Vučjak ili Knjiga o prijateljstvu*. Zagreb: Mladost, 2. izdanje.
- Hrvatska enciklopedija (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=46655>) Pristupljeno 9.3.2019.
- Huljić, V. (2007). *Lonac za čarolije*. Zagreb: Znanje, 1. izdanje.
- Iveljić, N. (1981). *Vodenica Sokolica*. Zagreb: vlastita naklada.
- Iveljić, N. (1998). *Šestinski kišobran*. Zagreb: Alfa.
- Kanižaj, P. (1983). *Kad sam bio odrastao*. Zagreb: Školska knjiga.
- Kekez, J. (1988). *Prva hrvatska rečenica: pogledi na suodnos usmene i pisane hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Kekez, J. (1992). *Hrvatski književni oikotip*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta.

- Kombol, M., Prosperov Novak, S. (1996). *Hrvatska književnost do narodnog preporoda*. Zagreb: Školska knjiga, 4. izdanje.
- Kos-Lajtman, A. (2008). *Ludička funkcija interferencije usmenih i pisanih poetičkih modela*. U: Riječ: časopis za slavensku filologiju, 14(4); Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Podružnica u Čakovcu. 170-183.
- Kos-Lajtman, A., Horvat, J. (2009). *Tematsko-motivske veze u stvaralaštvu Vladimira Mažuranića i Ivane Brlić-Mažuranić*. U: Riječ: časopis za slavensku filologiju, 15(4); Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Podružnica u Čakovcu. 182-206.
- Kos-Lajtman, A., Hranjec, S. (2009). „Čarobni prosjak“ *Sunčane Škrinjarić – žanrovska lica i naličja*. U: Zlatni danci 10 – Život i djelo(vanje) Sunčane Škrinjarić: Zbornik radova s 10. međunarodnog znanstvenog skupa/Pintarić, Ana (ur.). Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Podružnica u Čakovcu. 105-120.
- Kos-Lajtman, A. (2010). *Usmenoknjiževni i mitološki modeli u pripovjednim zbirkama Nade Iveljić*. U: Zlatni danci 11 – Život i djelo(vanje) Nade Iveljić: Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa/Pintarić, Ana (ur.). Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Podružnica u Čakovcu. 45-71.
- Kos-Lajtman, A., Horvat, J. (2012). *Utjecaj ruskih mitoloških i usmenoknjiževnih elemenata na diskurs Priča iz davnine Ivane Brlić-Mažuranić*. U: Peti hrvatski slavistički kongres: Zbornik radova/Turk, Marija; Srdoč-Konestra, Ines (ur.). Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Podružnica u Čakovcu. 157-166.
- Lovrak, M. (2000). *Vlak u snijegu*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- Nazor, V. (2010). *Bijeli jelen i druge bajke*. Zagreb: Znanje, 2. izdanje.
- Odošić, Z. (1995). *Čudesna krljušt*. Zagreb: Znanje, 1. izdanje.
- Olujčić, M., Matić, A. (2017). *Govorni i pisani jezik odraslih: koliko se razlikuju?* U: Govor: časopis za fonetiku, 1(34); Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. 33-52.
- Pavličević-Franić, D. (2005). *Komunikacijom do gramatike*. Zagreb: Alfa, 1. izdanje.
- Pepić, I. (2010). *Usmenoknjiževno podrijetlo likova u stvaralaštvu Nade Iveljić*. U: Zlatni danci 11 – Život i djelo(vanje) Nade Iveljić: Zbornik radova

s međunarodnog znanstvenog skupa/Pintarić, Ana (ur.). Osijek: Filozofski fakultet. 73-86.

- Pintarić, A. (1999). *Bajke: pregled i interpretacije*. Osijek: Matica hrvatska.
- Pintarić, A. (2008). *Umjetničke bajke – teorija, pregled i interpretacije*. Osijek: Filozofski fakultet.
- Propp, V. (1982). *Morfologija bajke*. Beograd: Prosveta.
- Ramljak, I. (1997). *San bez uzglavlja*. Zagreb: Alfa.
- Sabljak, T. (2007). *Teorija priče: panorama ideja o umijeću pričanja: 1842.-2005*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Seemann, O. (2018). *Mitologija Grčke i Rima*. Zagreb: CID-Nova.
- Skok, J. (1989). *Začarani pijetao: antologija hrvatske narodne i umjetničke (dječje) priče*. Zagreb: Naša djeca.
- Solar, M. (1987). *Teorija književnosti*. Zagreb: Školska knjiga, 11. izdanje.
- Solar, M. (2003). *Povijest svjetske književnosti*. Zagreb: Golden marketing.
- Solar, M. (2004). *Ideja i priča*. Zagreb: Golden marketing.
- Stahuljak, V. (1989). *Čarobnjak*. Zagreb: Školska knjiga, 2. izdanje.
- Sučić, N. (2013). *Hrvatska narodna mitologija: biserje priča čarobnog carstva drevnih vremena*. Zagreb: Edicije Božičević.
- Šajatović, I. (2002). *Tajna ogrlice sa sedam rubina*. Zagreb: Školska knjiga.
- Šešo, L. (2016). *Živjeti s nadnaravnim bićima: vukodlaci, vile i vještice hrvatskih tradicijskih vjerovanja*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Šicel, M. (1975). *Hrvatska moderna: kritika i književna povijest*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Šicel, M. (1979). *Pregled novije hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska, 3. nadopunjeno izdanje.
- Šicel, M. (1997). *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća*. Zagreb: Školska knjiga, 2. nadopunjeno i prošireno izdanje.
- Škreb, Z. (1976). *Studij književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Škreb, Z., Stamać, A. (1998). *Uvod u književnost: teorija, metodologija*. Zagreb: Globus, 5. poboljšano izdanje.
- Škrinjarić, S. (1999). *Čarobni prosjak*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- Truhelka, J. (2004). *Zlatni danci*. Zagreb: Znanje, 3. izdanje.

- Vrcić-Mataija, S., Grahovac-Pražić, V. (2015). *Poredba u romanu Čudnovate zgode šegrta Hlapića*. U: „Šegrt Hlapić“ – od čudnovatog do čudesnog: Zbornik radova/Majhut, Berislav; Narančić Kovač, Smiljana; Lovrić Kralj, Sanja (ur.). Zagreb: Hrvatska udruga istraživača dječje književnosti; Slavonski Brod: Matica hrvatska. 103-114.

KRATKA BIOGRAFSKA BILJEŠKA

Ime mi je Petra Kežman. Rođena sam 9. studenog 1995. godine u Varaždinu, a živim u malom selu Slanje kraj Ludbrega. Pohađala sam osnovnu školu u Martijancu od 2002. do 2010. godine. Srednjoškolsko četverogodišnje obrazovanje općeg smjera započinem 2010. godine u Prvoj gimnaziji Varaždin, a nakon toga upisujem Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu na Odsjeku u Čakovcu. Dobitnica sam triju državnih stipendija Sveučilišta u Zagrebu u kategoriji izvrsnosti te Dekanove nagrade za postignut uspjeh na studiju u akademskoj godini 2017./2018.

IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA

IZJAVA

kojom ja, Petra Kežman, izjavljujem da sam diplomski rad pod naslovom *Utjecaj usmene književnosti na suvremenu hrvatsku dječju prozu* izradila samostalno uz mentorstvo izv. prof. dr. sc. Andrijane Kos-Lajtman.

POTPIS
